

The historical course of Iran's country divisions in the ancient period and providing suggestions for the current system of divisions

Sayed Mehdi Mousavi Shahidi¹, Marjan Badiie Azandahi^{2*}

1- Assistant Professor of Geopolitics Department. Aja Command and Staff University of, Tehran, Iran.

2- Assistant Professor of Political Geography, University of Tehran, Iran.

Received: 12 August 2022

Accepted: 28 January 2023

Extended Abstract

Introduction

The divisions of the country are the container and framework of the structure of the administrative organization of the country at different levels. In Iran, the division of the country's space into smaller units has a long history and since the formation of the first territorial government until today (more than 2500 years), has been used to manage and control the territorial space by governments. In this research, the course and trend of the divisions of Iran in the pre-Islamic historical period (Medes, Achaemenids, Seleucids, Parthians and Sassanids) have been studied analytically. In this regard, the questions examined in this research are: What was the process of country divisions in ancient Iran? What were the most important factors affecting country divisions in ancient Iran? Examining the divisions of Iran in historical periods on the one hand can be a step towards recognizing the divisions of the country, the criterias affecting the divisions and the limits of authority of the units in the historical periods and on the other hand, can be from the experiences of those periods to improve the system of current divisions the country used. The results of the study show that the most important components affecting the divisions of the country include historical considerations, geographical area, cultural geography (ethnicity and religion), political considerations, security and military considerations, access and communication structure, adherence to aspects for example: Geography, economic considerations, topography and natural geographical features and boundaries of the land. The most important suggestions that can be made for the current system of state divisions are to pay attention to the history of state divisions, decentralization and delegation of powers, decision-making and implementation of policies to the levels of lower divisions under the supervision of the central government. To the cultural geography in the system of national divisions, attention to qualitative criteria in the system of national divisions, attention to the administrative structure of the city, political centralism - administrative and economic decentralization, the need to pay attention to considerations and potentials in improving the levels of national divisions, especially attention to territorial unity and security and political considerations in the divisions of the country.

The political organization of space shows how human spatial interaction is constructed in order to play political roles in the environment and space. One of the issues of political organization of space is the division of the country. Country divisions include the division of the country into different regions through the establishment of contractual borders. In fact, the division of a country is an act that aims to divide the country into smaller units in order to govern it. The model of political management of space and political divisions of territory is always considered

* . Corresponding Author (Email: mbadiie@ut.ac.ir)

Copyright © 2023 Journal of Geography. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution- noncommercial 4.0 International License which permits copy and redistribute the material just in noncommercial usages provided the original work is properly cited.

as the two main dimensions of administrative-political divisions because administrative-political divisions on the one hand how to plan for land management according to the view of people and government on the political structure and geographical situation, on the other hand, the division of the country includes the division of territory into smaller administrative areas and attention to its special features for better management of the country.

Methodology

The research method is "applied" in terms of purpose and "analytical-comparative" in nature. In this research, on the one hand, historical, geographical and social sources related to the historical periods of ancient Iran have been studied and on the other hand, the current system of divisions of the country and its most important weaknesses in the sources have been extracted. The method of collecting information is in the form of libraries and taking notes from the studied sources. The method of data analysis is also performed qualitatively. Finally, in accordance with the strengths of the country's divisions in ancient Iran and the weaknesses of the country's divisions in the current era, suggestions have been made to strengthen and improve the current system of divisions. The innovation of this research is in examining the structure and criterias of the ancient divisions of the country and presenting suggestions based on that period for the current system of divisions, which has not been done in any research.

Results and Discussion

In this study, the process of divisions of Iran in the pre-Islamic historical period has been studied. The study of the transformation and process of political organizing space and country divisions in these periods requires a correct understanding of the geographical, political, social and demographic contexts and conditions of the territory of Iran. The criteria for the division of the country in ancient Iran were influenced on the one hand by the geographical situation of the territory of Iran and on the other hand by the king, who was at the head of the administrative and state organization. During this periods, geographical, political, security, military, social and economic factors have been influential in the divisions of the country. But in each period there were factors that had a greater impact on the divisions of that period. A review of the historical periods of ancient Iran shows that the most important components affecting the divisions of the country include historical considerations, geographical area, cultural geography (ethnicity and religion), political considerations, security and military considerations, access and connections structure, adherence to aspects for example: Geography, economic considerations, topography and natural geographical features and borders of the territory.

Conclusion

The most important suggestions that can be made for the current system of divisions based on the system of national divisions in the historical period of ancient Iran are: attention to the history of national divisions, decentralization and delegation of powers, decision-making and implementation of policies to levels Lower national divisions under the supervision of the central government, attention to cultural geography in the system of national divisions, attention to qualitative criteria in the system of national divisions, attention to the administrative structure of the urban, political centralism - administrative and economic decentralization, the need to pay attention to considerations and potentials In raising the levels of national divisions, especially paying attention to territorial unity and security and political considerations in national divisions.

Keywords: Political organization of space, Country divisions, Ancient Iran, Indicators and criterias.

سیر تاریخی تقسیمات کشوری ایران در دوره باستان و ارائه پیشنهادات برای نظام تقسیمات فعلی*

سید مهدی موسوی شهیدی - استادیار گروه ژئوپلیتیک، دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا (دافوس)، تهران، ایران.
مرجان بدیعی ازندهی^۱ - استادیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۰۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۲۱

چکیده

تقسیمات کشوری ظرف و چارچوب ساختار تشکیلات اداری کشور در سطوح مختلف است. در ایران نیز تقسیم‌بندی فضای کشور به واحدهای کوچک‌تر سابقه دیرینه‌ای دارد و از شکل‌گیری اولین حکومت سرزمینی تا به امروز (بیش از ۲۵۰۰ سال)، برای اداره و کنترل فضای سرزمینی توسط حکومت‌ها، مورد استفاده قرار گرفته است. بررسی تقسیمات کشوری ایران در دوره‌های تاریخی از یک سو می‌تواند گامی در راستای شناخت تقسیمات کشوری، معیارهای تأثیرگذار بر تقسیمات و حدود اختیارات واحدها در دوره‌ها باشد و از سوی دیگر می‌توان از تجربیات آن دوران در راستای بهبود نظام تقسیمات کشوری فعلی استفاده کرد. بنابراین در این پژوهش با شیوه تحلیلی -مقایسه‌ای سیر و روند تقسیمات کشوری ایران در دوره تاریخی پیش از اسلام (مادها، هخامنشیان، سلوکیان، اشکانیان و ساسانیان) مورد بررسی قرار گرفته است. در این راستا سوالات مورد بررسی در این پژوهش عبارت‌اند از اینکه روند تقسیمات کشوری در ایران دوران باستان چگونه بوده است؟ مهم‌ترین معیارهای تأثیرگذار بر تقسیمات کشوری در ایران باستان چه عواملی بوده‌اند؟ نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که مهم‌ترین مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تقسیمات کشوری ایران در دوره باستان شامل ملاحظات تاریخی، وسعت جغرافیایی سرزمین، جغرافیای فرهنگی (قومیت و مذهب)، ملاحظات سیاسی، ملاحظات امنیتی و نظامی، دسترسی و ساختار ارتباطی، تبعیت از جهات جغرافیایی، ملاحظات اقتصادی، توپوگرافی و ویژگی‌های جغرافیایی طبیعی و مرزهای سرزمین می‌باشد. مهم‌ترین پیشنهادهایی که می‌توان برای نظام تقسیمات کشوری فعلی ارائه کرد عبارت‌اند از: توجه به پیشینه تقسیمات کشوری، تمرکززدایی و واگذاری اختیارات، تصمیم‌گیری‌ها و اجرای سیاست‌ها به سطوح تقسیمات کشوری زیرین تحت نظارت حکومت مرکزی، توجه به جغرافیای فرهنگی در نظام تقسیمات کشوری، توجه به معیارهای کیفی در نظام تقسیمات کشوری، توجه به ساختار اداری شهر، تمرکزگرایی سیاسی - تمرکززدایی اداری و اقتصادی، ضرورت توجه به ملاحظات و پتانسیل‌ها در ارتقای سطوح تقسیمات کشوری به‌خصوص شکل‌گیری استان‌های جدید و توجه به وحدت سرزمینی و ملاحظات امنیتی و سیاسی در تقسیمات کشوری.

واژگان کلیدی: سازماندهی سیاسی فضا، نظام تقسیمات کشوری، ایران باستان، شاخص و معیارها.

* این مقاله مستخرج از گزارش کارشناسی با عنوان «روند تحول تقسیمات کشوری در ایران، تقسیمات اداری - سیاسی ایران باستان»، در دفتر پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی می‌باشد.

مقدمه

سازماندهی سیاسی فضا چگونگی ساخت تعامل فضایی انسان را به منظور ایفای نقش‌های سیاسی در محیط و فضا نشان می‌دهد (میرحیدر، ۱۳۸۵: ۳۵). امروزه سازماندهی سیاسی فضا در چهار سطح محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی قابلیت بحث و بررسی را دارد (موسوی شهیدی، ۱۳۹۴). یکی از موضوعات سازماندهی سیاسی فضا، تقسیمات کشوری است. تقسیمات کشوری شامل تقسیم کشور به مناطق مختلف از طریق استقرار مرزهای قراردادی است (احمدی‌پور، ۱۳۷۸: ۲۷). در واقع تقسیمات کشوری عبارتست از عملی که هدف آن تقسیم کشور به واحدهای کوچک‌تر به منظور اداره کردن آن می‌باشد. الگوی مدیریت سیاسی فضا و تقسیمات سیاسی سرزمین همواره به‌عنوان دو بعد اصلی تقسیمات اداری - سیاسی در نظر گرفته می‌شود چراکه تقسیمات اداری - سیاسی از یک‌سو چگونگی برنامه‌ریزی برای مدیریت سرزمین با توجه به نگاه مردم و حکومت به ساختار سیاسی کشور و وضعیت جغرافیایی آن است (Short, 1993: 12). و از سوی دیگر تقسیمات کشوری شامل تقسیم سرزمین به مناطق اداری کوچک‌تر و توجه به ویژگی‌های خاص آن جهت مدیریت بهتر کشور است (Maeltsemees, 2010: 7).

مقوله تقسیمات کشوری یکی از حساس‌برانگیزترین و مهم‌ترین اهداف و ابزار دولت‌ها در جهت مدیریت پهنه سرزمین و همگام با آن وحدت و یکپارچگی در سطوح محلی، ملی و منطقه‌ای به شمار می‌رود (متقی و همکاران، ۱۳۹۸: ۹۳). به‌طور کلی می‌توان گفت که تقسیمات کشوری، بخشی از سازماندهی سیاسی فضا به‌منظور ارائه هرچه بهتر امکانات، تسهیلات و خدمات عمومی آموزش، بهداشت، انرژی، امکانات رفاهی، امنیت و غیره) و اداره عمومی کشور و به‌طور کلی تسهیل اعمال حاکمیت دولت‌ها می‌باشد. کارکرد تقسیمات کشوری در بعد سیاسی به سطح‌بندی قدرت در فضای سرزمینی، در بعد اداری به تمرکز یا عدم تمرکز در حیطه اختیارات و در بعد جغرافیایی به نحوه تقسیم‌بندی فضای سرزمینی بر مبنای فاکتورهای قومی، زبانی، فرهنگی، مذهبی، جمعیتی و غیره می‌پردازد (میرشکاران، ۱۳۸۶: ۵).

ایران از جمله کشورهایی است که تقسیمات کشوری در آن از ریشه تاریخی و عمیقی برخوردار بوده و دولت در فضای ایران از این حیث دارای تجارب ممتد و عمده‌ای می‌باشد (امیراحمدیان، ۱۳۸۳: ۱۱). بررسی پژوهش‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که اولین حکومتی که قلمرو سرزمین خود را از نظر سیاسی سازماندهی نموده است، ایرانیان بوده‌اند. ایرانیان در دوره‌های تاریخی قبل و بعد از اسلام دارای تجارب تاریخی در زمینه تقسیمات کشوری هستند.

علی‌رغم پیشینه تاریخی طولانی و کارآمد ایران در زمینه نظام تقسیمات کشوری و اصول حاکم بر آن نظام تقسیمات کشوری، نظام تقسیمات فعلی دارای نقاط ضعف آشکاری می‌باشد که ضرورت توجه به آن را آشکار می‌سازد. در این راستا یکی از راهکارها توجه به نظام تقسیمات سایر کشورها و یا مطالعه نظام تقسیمات موفق دوره‌های تاریخی ایران می‌باشد. بنابراین هدف اصلی این پژوهش از یک‌سو بررسی سیر و روند تقسیمات کشوری در ایران در دوران قبل از اسلام (مادها، هخامنشیان، سلوکیان، اشکانیان و ساسانیان) با تأکید بر سطوح تقسیمات کشوری و معیارهای تقسیمات می‌باشد و از سوی دیگر تلاش شده در پایان متناسب با دوره‌های مورد بررسی پیشنهادهایی برای بهبود نظام تقسیمات فعلی ارائه شود.

مبانی نظری

تقسیمات کشوری: یکی از موضوعات مهم در سازماندهی سیاسی فضا، «تقسیمات کشوری» است. در واقع امروزه به دلیل اهمیت سازماندهی سیاسی فضا در توسعه کشورها و همین‌طور نحوه اداره مطلوب کشورها، دولت‌ها نسبت به تقسیم و سازماندهی فضای سرزمینی خود به شکل مناسب توجه جدی دارند (افضلی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲). تقسیمات کشوری به معنای مدیریت سرزمین است و این تقسیمات از آن‌رو صورت می‌گیرد که دولت درحالی که حاکمیت خود را در دورترین نقاط کشور اعمال می‌کند، بتواند خدمات لازم را به سهولت در اختیار همگان قرار دهد. در واقع تقسیمات تسهیل‌کننده حاکمیت ملی است و مدیریت سرزمین را حتی در دورترین نقاط کشور ممکن می‌کند. اگر این تقسیمات به‌طور کارآمد طراحی شده باشند، می‌توانند پایه‌های حاکمیت حکومت را در کلیه نقاط کشور نیرومند سازند (احمدی پور، ۱۳۷۹: ۲۷۹). تقسیمات کشوری یکی از ابزارهای حکومتی در اداره و کنترل فضای جغرافیای کشور است و تنها در مورد کوچک‌ترین کشورهاست که امکان دارد از پایتخت یک کشور، بدون اتخاذ یک یا چندطبقه واسط اداری، به‌طور کامل و مستقیم بر سرزمین کشور حکومت کرد (مویر، ۱۳۷۹: ۲۵۱). باید گفت که هر نوع تقسیم سیاسی سرزمین باید با الگوی ویژه‌ای متناسب با وضعیت جغرافیایی، تاریخی، فرهنگی و سیاسی جامعه شکل گیرد (لطفی، ۱۳۹۵: ۳۷۰). به‌طور کلی نظام تقسیمات کشوری تشکیل‌دهنده واحدهای حکومت محلی در محدودهای سیاسی واحدهای برنامه‌ریزی هستند و توسعه ملی بر مبنای واحدهای فضایی تقسیمات کشوری استوار است؛ از این‌رو بین نظام تقسیمات کشوری و توسعه ملی رابطه تنگاتنگی وجود دارد (احمدی پور، ۱۳۹۰: ۱) و (جعفری و همکاران، ۱۴۰۰: ۴۲).

شاخص‌ها و معیارهای تقسیمات کشوری: امروزه تمامی ممالک دنیا دارای نظام تقسیمات کشوری می‌باشند که عوامل طبیعی، انسانی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی در سازماندهی آن نقش مؤثری دارند؛ برای مثال عامل مهم در تقسیمات کشوری آلمان و سوئیس پیشینه تاریخی می‌باشد، ایالات آلمان در واقع دولت‌های دوک‌نشین بودند که زبان مشترک باعث وحدت آن‌ها شده است. این دولت‌ها پس از وحدت آلمان به‌صورت ایالات این کشور درآمدند. در سوئیس نیز سه سرزمین (اوری، شویز و اونتروالدین) برای جلوگیری از تهاجمات مکرر اتریش‌ها متحد شدند. در شوروی سابق، ویژگی قومی - زبانی عامل اصلی تقسیم‌بندی بوده است (قنبری، ۱۳۸۷: ۲۲). باوجوداینکه، شکل حکومت (تک‌ساخت، فدرال یا ناحیه‌ای) نقش اصلی را در ناحیه‌بندی سیاسی فضا ایفا می‌کند، ملاک‌ها و مؤلفه‌های زیادی را برای سازماندهی سیاسی فضا برشمرده‌اند که در آثار دانشمندان رشته‌های جغرافیا، علوم سیاسی، مدیریت و غیره آمده است. به اعتقاد ودیعی، تعداد شاخص‌های تقسیمات زیاد بوده و برای شناسایی آن‌ها باید بر اساس هدف موردنظر اقدام کرد (ودیعی، ۱۳۵۳: ۱۸۶). اهمیت تقسیمات کشوری و ارتباط مستقیم آن با امنیت ملی، بقای ملی، تسهیل اعمال اراده حکومت و غیره لزوم شناخت عوامل مؤثر در نحوه تقسیمات کشوری را دوچندان می‌کند. به اعتقاد ودیعی، تعداد شاخص‌های تقسیمات زیاد بوده و برای شناسایی آن‌ها باید بر اساس هدف موردنظر اقدام کرد (ودیعی، ۱۳۵۳: ۱۸۶).

جدول ۱. شاخص‌های تقسیمات کشوری

ردیف	حوزه	شاخص‌های ذکر شده
۱	جغرافیا	شرایط طبیعی، اقلیم، وسعت، ناهمواری، فاصله، دسترسی و غیره
۲	جمعیت	پراکندگی، تراکم، قومیت، مذهب، زبان، تاریخ، فرهنگ و غیره
۳	اقتصاد	نوع معیشت، سبک زندگی، میزان توسعه، رشد، فعالیت‌ها، کارکرد مناطق و غیره
۴	نظام سیاسی	ملاحظات امنیتی، سیاسی، نظامی و غیره.

منبع: (ودیعی، ۱۳۵۳).

در ایران در طی تاریخ طولانی تقسیمات کشوری، عوامل متعدد و متنوع بر نحوه تقسیم‌بندی فضای کشور مؤثر بودند. شناخت مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تقسیمات کشوری در دوره‌های تاریخی می‌تواند گامی در راستای شناخت الگوی تقسیمات کشوری در این دوره‌ها و توصیه‌هایی برای نظام تقسیمات کشوری فعلی باشد.

اهداف تقسیمات کشوری: هدف اصلی تقسیم کشور به واحدهای همگن رشد هماهنگ، اداره قلمرو ملی و عرضه خدمات بهتر می‌باشد که منجر به امنیت، وحدت و مشارکت ملی می‌شود (احمدی پور و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۸). در واقع اهداف نظام تقسیمات کشوری شامل تقسیم سرزمین به واحدها یا اجزای کوچک‌تر به منظور اداره آسان‌تر سرزمین از ابعاد مختلف مدیریتی، امنیتی، برنامه‌ای و توسعه‌ای (ودیعی، ۱۳۵۴: ۱۹۹)، اداره بهتر امور منطقه‌ای و محلی، نظارت سیاسی و اعمال سیاست‌های دولت مرکزی، ایجاد وحدت و امنیت ملی، توسعه هماهنگ و پایدار، فراهم کردن زمینه برای عرضه خدمات و تأمین نیازهای اساسی مردم و توسعه رفاه اجتماعی و اقتصادی، نظارت سیاسی برای رسیدن به اهداف ملی و جلوگیری از ناهنجاری‌ها، ناراحتی‌ها، تجزیه‌طلبی‌ها و غیره، فراهم کردن زمینه مناسب برای مشارکت مردم در سرنوشت سیاسی، اقتصادی و فرهنگی خود و ایجاد توسعه منطقه‌ای و پایه‌گذاری چارچوب فضایی و جغرافیایی لازم برای گسترش سازمانی و اداری دستگاه‌های دولت مرکزی است (حافظ نیا، ۱۳۷۹: ۱۹۵) و (غلامی، ۱۳۹۲: ۶).

روش پژوهش

روش تحقیق از نظر هدف «کاربردی» و از نظر ماهیت «تحلیلی - مقایسه‌ای» می‌باشد. در این پژوهش از یک سو مهم‌ترین منابع تاریخی، جغرافیایی و اجتماعی مربوط به دوره تاریخی ایران باستان مورد مطالعه قرار گرفته و از سوی دیگر نظام تقسیمات کشوری فعلی و مهم‌ترین نقاط ضعف آن در منابع استخراج گردیده است. مهم‌ترین سؤالات مورد بررسی در این پژوهش عبارت‌اند از اینکه روند تقسیمات کشوری در ایران دوران باستان چگونه بوده است؟ مهم‌ترین معیارهای تأثیرگذار بر تقسیمات کشوری در ایران باستان چه عواملی بوده‌اند؟ در این راستا شیوه گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و فیش‌برداری از منابع مورد مطالعه انجام شده است. شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز به صورت کیفی انجام شده است. در نهایت متناسب با نقاط قوت تقسیمات کشوری در دوران باستان و نقاط ضعف تقسیمات کشوری در دوران فعلی پیشنهادهایی برای تقویت و بهبود نظام تقسیماتی فعلی ارائه شده است. نوآوری این پژوهش در مطالعه ساختار و معیارهای تقسیمات کشوری دوران باستان و ارائه پیشنهادهایی بر اساس آن دوران برای نظام تقسیمات فعلی است که در پژوهشی صورت نگرفته است.

بحث و یافته‌ها

بخش اول: ساختار تقسیمات کشوری در دوره‌های تاریخی ایران باستان

بررسی سطوح تقسیمات کشوری در دوره‌های تاریخی ایران باستان نشان می‌دهد که در دوره مادها و اشکانیان یک سیستم «سه رده‌ای» برای تقسیمات کشوری بوده است. در دوران هخامنشیان و اشکانیان یک سیستم «چهار رده‌ای» برای تقسیمات کشوری بوده است و نهایتاً در دوران ساسانیان از یک سیستم «هفت رده‌ای» برای تقسیمات کشوری استفاده شده است. سطوح تقسیمات کشوری در هر دوره نسبت به دوره قبل دارای تفاوت‌هایی بوده است. در دوره ماد سطوح تقسیمات کشوری شامل (ساتراپ‌نشین‌ها، قبیله و ویس) بود (دیاکونوف، ۱۳۴۵: ۴۵).

سطوح تقسیمات کشوری در دوران هخامنشیان شامل (ساتراپ‌نشین‌ها، ولایت، بلوک و ده) بوده است (گیرشمن، ۱۳۷۰: ۱۵۷).

سطوح تقسیمات کشوری سلوکیان شامل (ساتراپ‌نشین‌ها، آپارخی، هیپارخی و استاتما) بود (گراتوسکی و همکاران، ۱۳۵۹).

در دوران اشکانیان سطوح تقسیمات کشوری شامل (ساتراپ‌نشین‌ها، هیپارخی و استاتما) بود (گراتوسکی، ۱۳۵۹: ۱۴۸). در دوره ساسانیان هفت سطح تقسیماتی (پادوگس، ایالت، استان، شهر، رستاگ، طسوج و ده) وجود داشته است (کولسنیکف، ۱۳۵۵: ۲۷۱-۲۸۰).

در دوران مادها در رأس ساختار اداری هر ساتراپی شهریان قرار داشتند. شهریان‌ها اختیارات اداری، مالی و نظامی کامل داشتند و نقش مهمی در اداره مملکت ایفا می‌کردند. بررسی کارکرد شهریان‌ها در این دوران نشان می‌دهد که آن‌ها باید در سرزمینی که در اختیار داشتند به «گردآوری سپاه»، «اداره دستگاه اداری»، «دادگستری» و «کارهای اقتصادی رسیدگی می‌کردند. اگرچه شهریان‌ها در این دوره دارای استقلال و اختیارات گسترده بودند اما برای حفظ آرامش، امنیت و نظارت بر اوضاع یک «فرماندار نظامی» از جانب مرکز در هر ساتراپی‌ها وجود داشت، که شهریان در برابر آن پاسخگو بوده است. ساتراپی‌ها به «قبیله» تقسیم بندی می‌شدند که در رأس آن‌ها رئیس قبیله امور را اداره می‌کردند. قبیله خود به چندین «دهکده» یا ویس تقسیم می‌شد که در رأس آن دهخدا قرار داشت. دهخدا صاحب مقام و فرد برجسته‌ای بود و نماینده منافع عام بود و انتخاب می‌گردید. در مورد شهر و کارکرد آن‌ها در تقسیمات کشوری این دوران باید گفت که، در این دوره در درون هر ساتراپی، شهرهایی بنا می‌شدند که بیشتر جنبه سیاسی - اداری داشتند. شهرها در این دوره فاقد تشکیلات سیاسی و اداری بودند. بررسی ساختار مالی این دوره نشان می‌دهد که، اطلاعات دقیقی در مورد ساختار مالی و نظام اقتصادی حکومت ماد وجود ندارد.^۳

۱. در منابع مختلف معادل‌های «ساتراپی»، «ایالت»، «استان» و حتی «شهرستان» برای بالاترین سطح تقسیماتی استفاده شده است. برای مثال «هرودوت» و «گراتوسکی» واژه‌ی استان را برای ساتراپ‌نشین‌ها به کار برده اند. در این پژوهش برای جلوگیری از ابهام خوانندگان صرفاً از اصطلاح ساتراپی‌ها برای بالاترین سطح تقسیماتی در دوران مادها، سلوکیان، هخامنشیان و اشکانیان استفاده گردیده است. شایان ذکر است در اکثر منابع از همین اصطلاح استفاده گردیده است.

۲. در منابع مختلف معادل‌های «شهریان»، «ساتراپ»، «والی» و «فرماندار» برای اداره بالاترین سطح تقسیماتی استفاده شده است. در این پژوهش برای جلوگیری از ابهام خوانندگان صرفاً از اصطلاح شهریان برای اداره بالاترین سطح تقسیماتی در دوران مادها، سلوکیان، هخامنشیان و اشکانیان استفاده گردیده است.

۳. برای بررسی ساختار تقسیمات کشوری در دوران ماد منابع دیاکونوف (۱۳۴۵)، گراتوسکی (۱۳۵۹)، مارکوارت (۱۳۷۳)، گیرشمن (۱۳۷۰)، جوادی (۱۳۸۰) و زمانی (۱۳۹۱) مورد بررسی قرار گرفته و نتایج استخراج گردیده است.

شکل ۱. قلمرو حکومت ماد و حکومت‌های همجوار

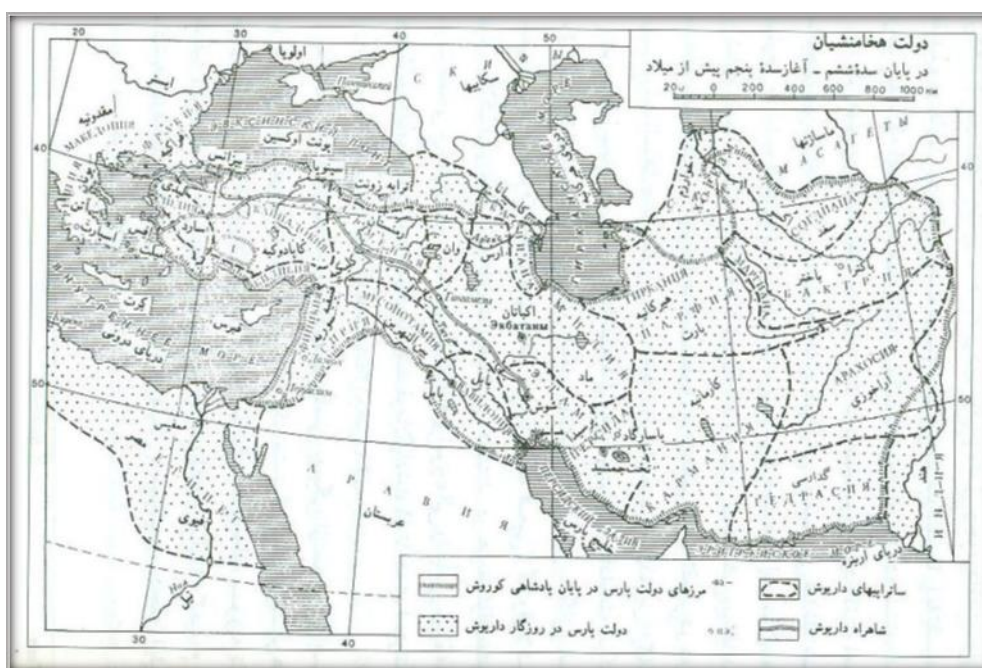
منبع: (دیاکونوف، ۱۳۴۵: ۴۱۵)

در دوران هخامنشیان، ساختار ساتراپی برای اداره امور حفظ شد. در این دوران، هر یک از ساتراپی‌ها به وسیله یک شهربان و یک دبیر اداره می‌شد. در ارتباط با وظایف و اختیارات سطوح تقسیماتی بیشتر مطالب مربوط به حیطة وظایف و اختیارات شهربان بوده است به‌طور کلی حوزه وظایف شهربان در این دوره تمام امور کشوری در درون ساتراپی بود. و امور لشکری بر عهده فردی به نام فرمانده نظامی بود که در برابر شهربان استقلال داشتند. «کارهای قضایی»، «مراقبت روند درست اقتصادی کشور»، «وصول مالیات»، «ایجاد امنیت در مرزها»، «نظارت بر عملیات مأموران محلی» و حتی «حق ضرب سکه‌های نقره‌ای و مسی» از وظایف و اختیارات شهربان بوده است. در این دوره علی‌رغم اختیارات تام شهربان‌ها، حکومت مرکزی با قرار دادن فرمانده نظامی و استقلال عمل آن‌ها در برابر شهربان و فرستادن بازرسان ویژه و ایجاد روش‌های بازرسی پنهان و ناگهانی، سعی در حفظ نظم و امنیت در درون سطوح تقسیماتی داشته است. ساتراپی‌ها به چندین ولایت تقسیم می‌شد که در راس آن‌ها رئیس ولایت بود و وی دارای اختیارات نظامی بود. ولایت‌ها به چندین بلوک تقسیم می‌شدند که در راس آن‌ها رئیس بلوک بود و بودک به چندین ویس تقسیم می‌شدند که از چند خانواده تشکیل شده بودند. در این دوره هر ساتراپی در درون خود چندین شهر داشت. کارکرد شهرها در این دوره سیاسی، اداری و اقتصادی بود. بدین صورت که شهرها مرکز استقرار تشکیلات اداری و محل اجرای دستورات و سیاست‌های حکومت مرکزی و محل جمع‌آوری مالیات از منطقه تحت نفوذشان و تهیه و تدارک و اعزام سپاه در مواقع لازم بود. از بعد ساختار مالی تقسیمات در این دوره نیز، یکی از اهداف اصلی تقسیمات کشوری در این دوره، اخذ مالیات از سطوح تقسیمات کشوری این دوره بوده است بدین صورت که تقسیم کشور به ۳۰ ساتراپی از حیث سیستم مالی و اقتصادی بوده است. در راستای اداره امور مالی در سطوح تقسیمات کشوری در این دوره در هر ساتراپی «یک مأمور دارایی» و «یک عامل کسب مالیات» حضور داشتند که زیر نظر شهربان به امور مالی ساتراپی‌ها رسیدگی می‌کردند.

در دوران سلوکیان نیز، تقسیمات کشوری به‌شدت متأثر از دوران هخامنشیان بوده است. شهربان در رأس تشکیلات اداری هر ساتراپی قرار داشتند. علاوه بر «شهربان»، هر ساتراپی یک «فرمانده نظامی» و «رئیس دارایی» محلی داشت

۱. برای بررسی ساختار تقسیمات کشوری در دوران هخامنشیان منابع گیرشمن (۱۳۷۰)، پیگلسکایا (۱۳۴۶)، گراتوسکی (۱۳۵۹)، سایکس (۱۳۷۰)، گرشویج (۱۳۸۵)، هرودوت (۱۳۳۶) اعظمی (۱۳۹۱)، بیانی (۱۳۸۱)، فرازمنند (۱۳۸۹) مورد بررسی قرار گرفته و نتایج استخراج گردیده است.

که زیر نظر حکومت مرکزی عمل می‌کردند. ساتراپی‌ها به آپارخی تقسیم می‌شدند. آپارخی‌ها مهم‌ترین سازمان اداری شاهنشاهی سلوکیان بودند. حکمران آپارخی‌ها، اپارخ نامیده می‌شد، آپارخی‌ها خود به هیپارخی تقسیم می‌شدند که در راس آن‌ها هیپارخ قرار داشت. امور مالی در این دوره در دست مأمور ویژه مالی یعنی «اکنوم» قرار داشت بنابراین می‌توان گفت که امور اداری، نظامی و مالی در دوران سلوکیان در درون هر ساتراپی به صورت مجزا عمل می‌کردند. در حالی که در دوران هخامنشیان امور مالی و اداری در درون ساتراپی‌ها در حیطه وظایف و اختیارات شهربان بوده است. تغییر اساسی که در ساختار اداری و تقسیمات کشوری در دوره سلوکیان ایجاد گردید ایجاد شهرهایی به نام «پولیس» بود. پولیس‌ها در واقع سازمان‌هایی بودند که عهده‌دار بخشی از امور دولت بودند. آنان مالیات اخذ می‌کردند و بدین‌سان بار سنگین حصول مالیات از دوش دولت سلوکی برداشته می‌شد. ساتراپ‌نشین‌ها و شهرها علاوه بر ساختار اداری مجزا، ساختار مالی مجزایی داشتند. در ساتراپ‌نشین‌ها اداره امور مالی توسط فردی به نام «اکنوم» انجام می‌شده است که مستقیماً تحت نفوذ پادشاه بوده است و اداره امور مالی در شهرها توسط «مجلس مالی» انجام می‌شده است. در این دوره شهرها مالیات خود را به حکومت مرکزی به صورت یکجا پرداخت می‌کردند!

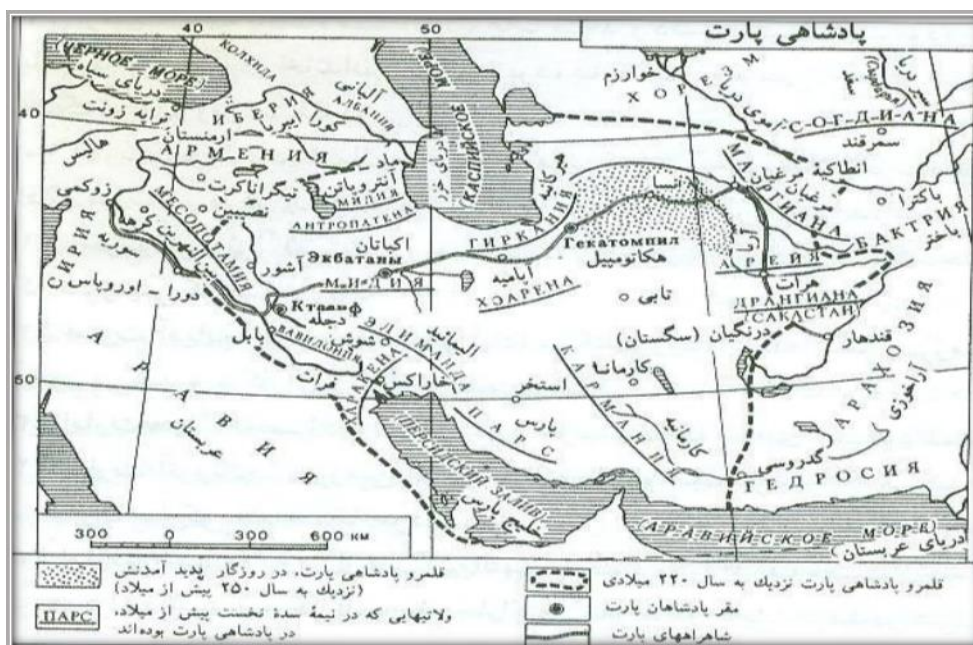
شکل ۲. قلمرو هخامنشیان به همراه ساتراپی‌های آن

منبع: (اعظمی و همکاران، ۱۳۹۳ بر گرفته از (Iranian Historical Atlas)

بررسی ساختار اداری در دوران اشکانیان نشان می‌دهد که در این دوره، سرزمین ایران به دو قسمت تقسیم می‌شد، قسمتی از سرزمین ساتراپی‌ها بودند و قسمت دیگر، به سرزمین‌های تابعه شاه تقسیم می‌شد. در راس ساتراپ‌نشین‌ها همچنان شهربان بودند. اختیارات شهربان‌ها بدین منوال بوده که، در امور داخلی خود خودمختار بوده و نیاز به دستور حکومت مرکزی نداشته است. ولی بودجه عمومی و امور جنگی و دفاعی زیر نظر حکومت مرکزی بود. علاوه بر ساتراپ‌های هیجده‌گانه که تنها بخشی از قلمرو هخامنشیان بود، تعدادی از ساتراپی‌های سابق هخامنشیان و سلوکیان در این دوره به صورت سرزمین مستقل در کنار ساتراپی‌های اشکانیان وجود داشتند که فرمانروایان این مناطق خود را

۱. برای بررسی معیارهای تقسیمات کشوری در دوران سلوکیان منابع لمب (۱۳۵۵)، بویل (۱۳۸۰)، دیاکونوف (۱۳۴۵)، پیگلوسکایا (۱۳۷۷)؛ زنجانی (۱۳۸۰)، فقیهی (۱۳۸۴) و موسوی (۱۳۸۷) مورد بررسی قرار گرفته و نتایج استخراج گردیده است.

تحت‌الحمایه پادشاه می‌شمردند و از این حیث به آن‌ها سرزمین‌های تابعه می‌گفتند. از حیث اختیار این سرزمین‌ها استقلال داشتند اما در عین حال به پادشاه مالیات پرداخت می‌کردند و در هنگام ضرورت، سپاه مجهز در اختیار پادشاه قرار می‌دادند. در این دوره پولیس‌ها (شهرها) نیز دارای ساختار ویژه‌ی خود بودند. در این دوره نیز، مانند دوره سلوکیان ساختار اداری پولیس‌ها مجزا از ساتراپ‌ها بوده است. بدین ترتیب که در رأس پولیس‌ها فردی به نام «استراتگ» قرار می‌گرفت که تحت نفوذ شاه بود و شهرها دارای خودمختاری بودند و به حکومت مرکزی مالیات پرداخت می‌کردند. در ارتباط با ساختار مالی در دوران اشکانیان نیز در هر ساتراپی دستگاه اقتصادی شاهی وجود داشته است. امور مالی و اقتصادی سلطنتی را در این دوره در هر ساتراپی کارمندی که «استاندار» نامیده می‌شد اداره می‌کرده است. برای محاسبه دقیق وصول مالیات و خراج، وصولی‌ها در اداراتی که در عین حال جنبه دفترخانه داشتند ثبت می‌شد، این وظیفه را در شهرها «خرماتیسترا» انجام می‌داد و در دهکده‌ها که کوچک‌ترین واحد اداری و اراضی ساتراپ نشین بودند «کارمندان» مربوط به استان‌ها امور مالی را انجام می‌دادند!

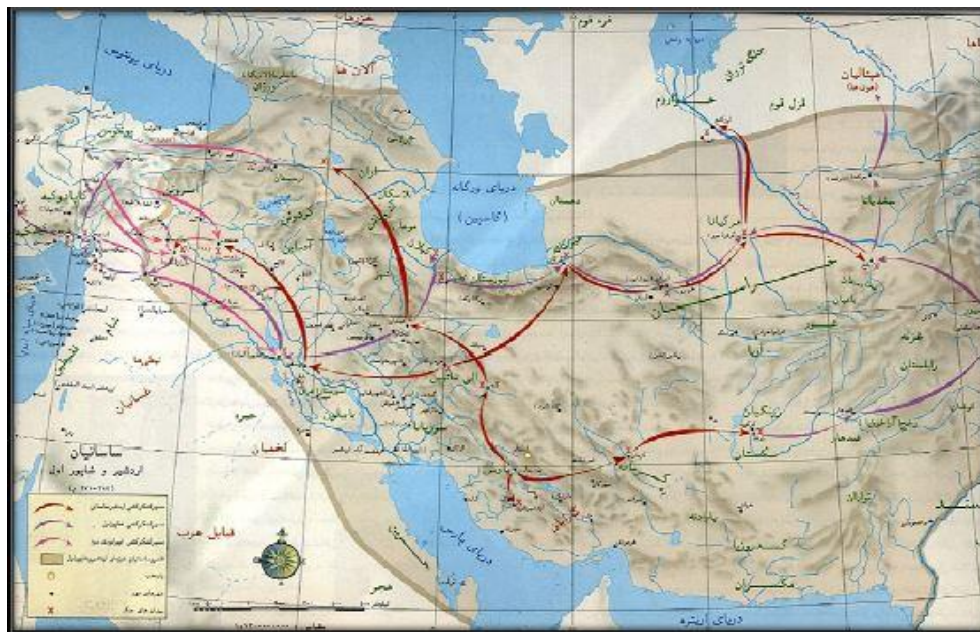

نقشه ۳. قلمرو جغرافیایی اشکانیان

منبع: (Iranian Historical Atlas)

همچنین، بررسی ساختار تقسیمات کشوری در دوان ساسانیان نشان می‌دهد که، در این دوره نسبت به دوره اشکانیان تحولاتی در تقسیمات کشوری و ساختار اداری کشور بروز کرد که عبارت بودند از تمرکزگرایی حکام ساسانی، احساس تهدید از دشمنان پیرامونی و ترجیح عامل امنیت و ارتش و بالاخره فتودالیسم خاندان ساسانی.

۱. برای بررسی ساختار تقسیمات کشوری در دوران اشکانیان منابع سایکس (۱۳۷۰)، گیرشمن (۱۳۷۰)، دیاکونوف (۱۳۴۵)، پیگلوسکایا (۱۳۷۷)، ودیعی (۱۳۴۹)، (جوادی، ۱۳۸۰)، اعظمی (۱۳۹۰) مورد بررسی قرار گرفته و نتایج استخراج گردیده است.

نقشه ۴. قلمرو ساسانیان و کشورهای مجاور

منبع: (بیگلر، ۱۳۹۰: ۷۶)

هفت سطحی شدن سطوح تقسیماتی و برجیده شدن ساتراپی‌ها و اختیارات آن‌ها و شکل‌گیری بخش‌ها و ایالت‌های درونی آن‌ها تغییرات اساسی ایجاد شده در این دوران نسبت به دوره‌های تاریخی قبل است. ساسانیان به امور لشکری و امنیت توجه زیادی نشان می‌دادند و مناطق سرحدی و مرزی در نظر آن‌ها اهمیت زیادی داشت. بررسی ساختار اداری در این دوره نشان می‌دهد که کشور به چهار بخش یا پادوکس تقسیم می‌شود که در رأس هر کدام یک مرزبان قرار داشته‌اند که برای آن‌ها لقب شاهی وجود داشت. در این دوره «مرزبانان» در رأس بخش‌ها و در رأس ساختار اداری بودند ایالت‌های درون هر بخش را نیز اداره می‌کردند. میزان اختیارات مرزبان‌ها امور کشوری و لشکری بود. در اغلب موارد مرزبان بیش‌تر بر فعالیت‌های لشکری تمرکز می‌کردند، زیرا به خاطر افزایش درجه تمرکزی که در دولت ساسانی وجود داشت، کارهای کشوری را مأموران جزء (استانداران، شهریاران و دیهپگ) اداره می‌کردند. ایالات به استان‌ها تقسیم می‌شد که در رأس آن‌ها استانداران قرار داشتند. تقسیم ایالات به استان‌ها و سپس شهرها در این دوره در راستای مقتضیات اداری بوده است. در دوران ساسانیان، از خودمختاری شهرها و شیوه اداره پولیسی آنان که در دوران اشکانیان رایج بوده است اثری دیده نمی‌شود. شهر در این دوره به‌عنوان سطوح زیرین استان شناخته‌شده و تحت حکومت یک «شهریار» بوده و این شهریار از میان دهقانان انتخاب می‌گردید. شهرها نیز به رستاگ، طسوج و ده تقسیم‌بندی می‌شدند. در رأس ده و مزارع تابع آن روستا یک نفر «دهقان» قرار داشته است. دهقانان، قشر خرده‌مالک اشرافی بودند و وظیفه اصلی آن‌ها گردآوری خراج و مالیات ارضی و وصول آن‌ها به خزانه شاهی بوده است. بررسی ساختار مالی در دوران ساسانیان نشان می‌دهد که شخصی که او را «واستریوشان سالار» می‌خواندند، رئیس اداره مالی در دوران ساسانیان بوده است. واستریوشان در این دوره وزیر مالیه، صنعت، تجارت و کشاورزی بود و تحت نظارت وزیر اعظم قرار داشت.^۱

۱. برای بررسی ساختار تقسیمات کشوری در دوران ساسانیان منابع کریستین‌سن (۱۳۴۵)، مارکوارت (۱۲۷۳)، گیرشمن (۱۳۷۰)، فرای (۱۳۸۸)، راوندی (۱۳۸۴)، دریایی (۱۳۸۸)، ودیعی (۱۳۳۹) و جوادی (۱۳۸۰) مورد بررسی قرار گرفته و نتایج استخراج گردیده است.

جدول ۲. ویژگی‌های اصلی تقسیمات کشوری در دوره‌های تاریخی ایران باستان

ویژگی‌های اصلی تقسیمات کشوری در دوره‌های تاریخی ایران باستان

مادها

۱- سطوح تقسیمات کشوری سه سطحی شامل ساتراپ‌نشین‌ها، قبیله و ویس بود. ۲- تقسیمات کشوری این دوره نوع تکامل یافته دستگاه آشوری بود. ۳- احترام به جغرافیای فرهنگی و گروه‌های قومی: گروه‌های قومی در این دوره تشکیل دهنده ساتراپ‌نشین‌ها بودند. معیار اصلی در تقسیمات کشوری این دوره اتحاد بین گروه‌های قومی است که هسته اولیه کشورسازی و شکل‌گیری سرزمین ایران می‌باشد. ۴- توجه به ملاحظات امنیتی و نظامی در تقسیمات کشوری این دوره بدلیل وجود فرمانده نظامی در هر ساتراپی مشاهده می‌شود. ۵- ساتراپی‌ها دارای اختیارات اقتصادی، سیاسی، نظامی و امنیتی تحت نظارت حکومت مرکزی برخوردار بودند. ۶- شهرها در این دوره در بین سطوح تقسیمات کشوری قرار نمی‌گیرند و کارکرد آن‌ها سیاسی و اداری بوده است.

هخامنشیان

۱- سطوح تقسیمات کشوری چهار رده ای شامل ساتراپ‌نشین‌ها، ولایت، بلوک و ده بود. ۲- تقسیمات کشوری متأثر از تقسیمات کشوری در زمان ماد بود و سطح ولایت و بلوک به تقسیمات کشوری مادها اضافه گردیده است. ۳- توجه به ویژگی‌هایی مانند وسعت و دسترسی مناسب به سطوح تقسیماتی، ساختار ارتباطی، تبعیت از جهات جغرافیایی، مقتضیات اقتصادی و توجه به جغرافیای فرهنگی و قومی نیز معیارهای اصلی تقسیمات در این دوره بوده است. ۴- توجه به ملاحظات امنیتی و نظامی در تقسیمات کشوری این دوره بدلیل وجود فرمانده نظامی و مامورین نظارتی در هر ساتراپی همچنان مشاهده می‌شود. ۵- ساتراپی‌ها دارای اختیارات تام در زمینه اقتصادی، سیاسی، امنیتی بودند. فقط اختیارات نظامی در اختیار فرمانده نظامی در درون هر ساتراپی بود. ۶- شهرها در این دوران نیز بر خلاف دوران ماد که صرفاً کارکرد سیاسی و اداری داشتند در این دوره دارای کارکرد اقتصادی، سیاسی و اداری داشتند اما همچنان نیز در سلسله مراتب سیاسی و اداری حضور نداشتند.

سلوکیان

۱- سطوح تقسیمات کشوری چهار سطحی شامل ساتراپ‌نشین‌ها، آپارخی، هیبارخی و استاتما بود. ۲- سازمان و تقسیمات کشوری این دوره تأثیرپذیرفته از تقسیمات کشوری هخامنشیان بوده است. ۳- تغییر اساسی که در ساختار اداری و تقسیمات کشوری در دوره سلوکیان نسبت به دوران هخامنشیان ایجاد گردید ایجاد شهرهایی به نام «پولیس» بود. ۴- معیار اصلی در تقسیمات کشوری این دوره تأثیر پذیرفتن از پیشینه تاریخی سرزمین به خصوص دوران هخامنشیان و معیارهای آن دوران بوده است. ۵- ساختار اداری کشور در دو سطح ساتراپی به ریاست شهریان و شهرها (پولیس‌ها) به ریاست شورای شهر انجام شده است. فعالیت این دو ساختار کاملاً مجزا بوده است. ۶- ساختار مالی این دوره نیز نسبت به دوره هخامنشیان دارای تفاوت‌هایی بوده است. در راس امور مالی ساتراپی‌ها فردی به نام «اکتوم» بوده و در راس امور مالی شهرهای این دوره «مجلس مالی» بوده است. اکتوم و مجلس مالی مجزا از شهریان‌ها و شورای شهر به فعالیت خود رسیدگی می‌کردند در حالی که در دوران هخامنشیان رسیدگی به امور مالی زیر نظر شهریان بوده است. ۷- میزان اختیارات ساتراپی‌ها در این دوره تا حدودی نسبت به دوره هخامنشیان کاهش پیدا کرده است. در این دوره شهریان‌ها اختیارات نظامی و مالی زیادی نداشتند. در واقع رسیدگی به امور نظامی و مالی در درون ساتراپی‌ها بر عهده فرمانده نظامی و اکتوم بوده که فعالیت آن‌ها مجزا از شهریان بوده است. شورای شهر هم که در راس شهرها بوده اند در امور داخلی خود کاملاً اختیار عمل داشتند اما امور خارجی زیر نظر حکومت مرکزی بوده است.

اشکانیان

۱- سرزمین ایران در این دوره به دو قسمت ساتراپی‌ها و سرزمین‌های تابع پادشاه تقسیم می‌شدند. ۲- ساتراپی‌ها دارای سطوح تقسیمات کشوری سه سطحی بودند که شامل ساتراپ‌نشین‌ها، هیبارخی و استاتما بود. ۳- معیار اصلی در تقسیمات کشوری این دوره تأثیر پذیرفتن از پیشینه تاریخی سرزمین به خصوص دوران هخامنشیان و معیارهای آن دوره و «تبعیت از جهات جغرافیایی ایران» بوده است. ۴- ساختار اداری کشور در دو سطح ساتراپی به ریاست شهریان و شهرها (پولیس‌ها) به ریاست استراتگ انجام شده است. فعالیت این دو ساختار کاملاً مجزا بوده است. ۵- ساختار مالی این دوره نیز نسبت به دوره هخامنشیان دارای تفاوت‌هایی بوده است. در راس امور مالی ساتراپی‌ها فردی به نام «استاندار» بوده که در راس دستگاه اقتصادی در درون هر ساتراپی بوده است و در راس امور مالی شهرهای این دوره «خرماتیسرا» بوده است. استاندار و خرماتیسرا مجزا از شهریان‌ها و استراتگ‌ها به فعالیت خود رسیدگی می‌کردند در حالی که در دوران هخامنشیان رسیدگی به امور مالی زیر نظر شهریان بوده است. ۷- میزان اختیارات ساتراپی‌ها در این دوره تا حدودی نسبت به دوره هخامنشیان افزایش پیدا کرده است. ساتراپی‌ها در امور داخلی خود کاملاً استقلال داشتند و خودمختار بودند ولی بودجه عمومی و امور جنگی و دفاعی زیر نظر حکومت مرکزی بود. شهرها نیز دارای اختیارات کامل داخلی بودند منتها تحت نظارت شدید پادشاه و حکومت مرکزی.

ساسانیان

۱- افزایش درجه تمرکز در نظام تقسیمات کشوری این دوره ۲- از بین رفتن سطح و مفهوم ساتراپی و شکل‌گیری مفاهیم جدیدی نظیر استان در تقسیمات کشوری این دوره ۳- سطوح تقسیمات کشوری در این دوره هفت سطح بوده که عبارتند از بخش (پادوگس)، ایالت، استان، شهر، رستاگ، طسوج و ده. ۴- مهم ترین معیار تقسیمات کشوری در این دوره توجه به ملاحظات سیاسی و مذهب بوده است. ۵- احساس تهدید از دشمنان پیرامونی و ترجیح عامل امنیت نیز یکی از ویژگی‌های مهم این دوره محسوب می‌شود. وجود مرزبان در ۴ بخش کشور و همچنین شبکه عظیم جاسوسان در شهرها و دهها نشان دهنده اهمیت ملاحظات امنیتی برای این دوره می‌باشد. ۶- میزان اختیارات مرزبان به عنوان فردی که در راس بخش‌ها و ایالات این دوره بوده است، تمام امور کشوری و اداری و لشکری بوده است، منتها تمرکز بیشتر وی در انجام امور نظامی و لشکری بوده و کارهای اداری و کشوری توسط استانداران، شهرداران و دهقانان انجام می‌شده است. ۷- شهرها در این دوران در سلسله مراتب سیاسی و اداری دیده می‌شوند و به عنوان سطح زیرین استان شناخته می‌شوند. شکل‌گیری شهرهای جدید در این دوران براساس مقتضیات دینی و سیاسی بوده و کارکرد شهرها در راستای افزایش درجه تمرکز بوده است.

منبع: (یافته‌های تحقیق بر اساس بررسی و تحلیل متون تاریخی)

بخش دوم: معیارهای تقسیمات کشوری در دوره‌های تاریخی ایران باستان

همان‌طور که در مبنای نظری گفته شد امکان به‌کارگیری یک معیار یا شاخص برای تقسیمات کشوری در دوره‌های تاریخی وجود ندارد و معیارهای گوناگون برای تقسیمات کشوری در این دوره‌ها وجود داشته است. در واقع جمیع عوامل اقتصادی - اجتماعی - جغرافیایی، سیاسی و امنیتی و نظامی منجر به شکل‌گیری تقسیمات کشوری در این دوره‌ها بوده است. منتها مطالعه دوره‌های تاریخی نشان می‌دهند که عواملی وجود داشتند که نقش پررنگ‌تری در تقسیمات کشوری این دوران ایفا کرده‌اند. مهم‌ترین شاخص‌ها برای تقسیمات کشوری دوره‌های تاریخی ایران باستان شامل عوامل زیر بوده است:

سوابق تاریخی: یکی از شاخص‌های تأثیرگذار بر تقسیمات کشوری توجه به ملاحظات تاریخی و تجربیات تقسیمات در دوره‌های تاریخی قبل محسوب می‌گردد (ودیعی، ۱۳۵۳). بررسی تقسیمات کشوری در دوره‌های تاریخی ایران باستان نشان می‌دهد که این شاخص تأثیر اساسی بر تقسیمات کشوری آن دوران داشته است. مطالعه این دوره‌ها نشان می‌دهد که پادشاهان ماد ترتیبات اداری و درباری را از آشور فراگرفتند. بعضی شاهان حتی تجملات دربار را موافق باشکوه، جلال و نظم دربار آشور ترتیب دادند. در این دوره ساتراپی‌ها (شهریانی‌ها) همان سازمان آشوری بودند که تا حدودی دگرگون شده بودند. بنابراین مادها از جهت سازمان سیاسی نیز پیرو سنتی کهن بودند. در این دوره شیوه تقسیم‌بندی سرزمین، نوع کامل شده دستگاه و نظام آشوری و اوراتوری بود و تنها تفاوت آن با نظام آشوری این بود که مناطق تحت نفوذ شهریان‌ها از ایالات آشوری به مراتب وسیع‌تر بودند و شهریان‌ها می‌توانستند مستقل‌تر و قوی‌تر باشند (دیاکونوف، ۱۳۴۵). بررسی ساختار اداری در دوران هخامنشیان نشان می‌دهد که نظام‌های اداری مادها به‌وسیله هخامنشیان اقتباس شد و در اصل برخی از ویژگی‌های ساختاری آشوریان و بعد از آن‌ها مادها توسط هخامنشیان مورد استفاده قرار گرفت (فقیهی، ۱۳۸۴: ۱۴۹) و (اومستد، ۱۳۷۲: ۸۱-۸۲). بنابر مطالعه منابع تاریخی، معیارها و اصول تقسیمات کشوری در دوران هخامنشیان در دوران سلوکیان پیاده‌سازی شد و الگوی ساتراپی برای ساختار تقسیمات کشوری استفاده شده است (لمب، ۱۳۵۵: ۴۵). تقسیمات کشوری دوران اشکانیان همانند دوران سلوکیان از دوره هخامنشیان به ارث رسیده بود. ودیعی معتقد است که ساتراپ‌های دوره اشکانی همان تقسیمات سیاسی عهد سلطنت هخامنشیان و سپس سلوکیان بود. اشکانیان سخت از فئودالیسم منسجم واحدهای جغرافیایی که پیش از آن‌ها وجود داشت تبعیت می‌کردند و هرگز تقسیمات تازه‌ای نداشتند و به همان قبلی‌ها اکتفا می‌کردند (ودیعی، ۱۳۵۳).

وسعت سرزمین: حکومت‌ها در ایران همواره دارای وسعت جغرافیایی زیادی بوده‌اند. به‌طوری‌که قلمرو سرزمینی آن‌ها اغلب منطبق بر فلات و حتی حوزه‌های جغرافیایی اطراف آن بوده است (اعظمی و دبیری، ۱۳۹۰: ۱۵۰). یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های تقسیمات کشوری در دوران هخامنشیان وسعت سرزمین بوده است. مرزهای ایران در دوران هخامنشیان به‌حداعلای خود رسید که جهت شناسایی حدود و ثغور باید یک امپراتوری آسیایی - اروپایی و آفریقایی را در نظر گرفت (محمدی، ۱۳۸۶: ۹۰). وسعت پادشاهی هخامنشی در این دوره در حدود ۵۵۰۰۰۰۰ هزار کیلومترمربع بوده است (urchin & Jonathan, 2006: 23) و (Taagepera, 1979) درحالی‌که در برخی منابع وسعت هخامنشیان تا ۱۱ میلیون کیلومترمربع هم ذکر شده است (حافظ نیا، ۱۳۸۱: ۲۲۳). اداره این امپراتوری پهناور که قلمروهای گسترده‌ای را در برمی‌گرفت کاری دشوار بود. هخامنشیان برای اداره سرزمین نیازمند ابزارهای حکومتی پیچیده‌تری از دولت بودند و آن به علت فواصل زیادتر و هزینه بیشتر برای اداره امور و حفظ تفوق نظامی بوده است (درايسدل، ۱۳۷۴: ۶۴). بنابراین هخامنشیان در این دوره برای اداره سرزمین و فائق آمدن بر مشکلات به تقسیم سرزمین به واحدهای مجزایی به نام

ساتراپ اقدام کردند (نامی و دیگران، ۱۳۸۸: ۱۲۸). بنابراین وسعت سرزمین ایران یکی از مؤلفه‌های مهم برای تقسیمات کشوری دوران تاریخی ایران باستان به‌خصوص دوران هخامنشیان بوده است. در دوران اشکانیان نیز وسعت جغرافیایی کشور بسیار زیاد بود. به طوری که وسعت حکومت اشکانیان از جیحون تا فرات و در زمان مهرداد دوم به کوه‌های هیمالیا و از شمال به دریای خزر و کوه‌های قفقاز می‌رسید (مشکور، ۱۳۷۰: ۱۹۹). این فضای جغرافیایی وسیع، تقسیم‌بندی فضای سرزمین به‌منظور کنترل و اداره آن را امری الزامی می‌نمود. بنابراین وسعت جغرافیایی یک عامل مهم برای تقسیمات کشوری آن دوران بوده است (اعظمی، ۱۳۹۰: ۱۹۹). فضای جغرافیایی وسیع ایران، تقسیم‌بندی سرزمین برای کنترل و اداره آن را امری الزامی می‌نمود. بنابراین وسعت جغرافیایی کشور بیش از آن که عاملی تأثیرگذار بر الگوی تقسیمات کشوری در این دوران باشد، خود علت ویژه نوع و شکل تقسیمات کشوری محسوب می‌شود. وسعت زیاد کشور باعث تعدد ویژگی‌های جغرافیایی، تنوع طبیعی و انسانی، اجتماعی، قومی- نژادی و زبانی بوده است که سبب ایجاد واحدهای جغرافیایی در نتیجه تقسیم سرزمین بوده است (اعظمی و دبیری، ۱۳۹۲: ۱۵۲).

جغرافیای فرهنگی (قومیت و مذهب و نژاد): شرایط جغرافیایی ایران سبب هویت‌یابی اقوام و نژاد در مناطق ویژه شد که سرزمین و قلمرو متعلق به خود را مشخص کرده بودند. نخستین خطوط تفکیک سرزمین در ایران از تلفیق طبیعت و فضای سکونت انسانی شکل گرفت (احمدی پور، ۱۳۷۲: ۳). معیار اصلی برای شکل‌گیری ساتراپی‌ها به‌عنوان بزرگ‌ترین سطح تقسیمات کشوری در دوران ماد، ویژگی‌های فرهنگی و قومی بوده است. کشور در این دوران به چندین ساتراپی تقسیم می‌شود. هر ساتراپی در این دوران تحت کنترل یک قوم قرار داشت. که شهربان کنترل آن ساتراپی را بر عهده داشته است. در این دوران اتحاد بین گروه‌های قومی منجر به شکل‌گیری هسته اولیه کشورسازی در سرزمین ایران شد (مارکوارت، ۱۳۷۳). توجه به جغرافیای فرهنگی (ویژگی‌های قومیتی و نژادی) نیز در شکل‌گیری تقسیمات کشوری در دوران هخامنشیان تأثیرگذار بوده است، بدین‌صورت که ساکنان ساتراپی‌ها از نظر خصیصه‌ها و ویژگی‌های اجتماعی (جمعیتی و قومیتی) مشابه یکدیگر بودند (مجتهد زاده، ۱۳۸۴: ۶) و یکی از معیارهای تقسیمات، تمایز اقوام و گروه‌های اجتماعی یکسان از یکدیگر بوده است. در این دوره تقسیم‌بندی کشور به ۳۰ ساتراپی نیز از حیث نژادی و قومیتی صورت گرفته است که از یک‌سو نشان‌دهنده اهمیت ملاحظات امنیتی و سیاسی در تقسیمات کشوری این دوره است و از سوی دیگر نشان‌دهنده اهمیت ملاحظات نژادی و قومیتی. هرودوت معتقد است که در این دوره انتخاب شهربان برای هر ساتراپی از بین نخبگان همان ساتراپی انتخاب می‌گردیده است که هم دارای قدرت محلی بیشتری بوده و هم با ویژگی‌های جغرافیایی و مردم آگاه بوده است. از سوی دیگر انتخاب شهربان از بین نخبگان ساتراپی‌ها منجر به وحدت سرزمینی بیشتر در این دوره نیز می‌شده است که این مهم نشان‌دهنده احترام به بافت قومی و نژادی در درون هر ساتراپی بوده است (هرودوت، ۱۳۳۶). مذهب نیز یکی از مؤلفه‌های کلیدی در تقسیمات کشوری ساسانیان بوده است. در واقع، تمرکز قدرت و دین رسمی، دو اصل اساسی حکومت ساسانی به شمار می‌رفت. به‌عبارت‌دیگر، ساسانیان حکومتی ملی تأسیس کردند، که متکی به دین رسمی و تمدنی بود. بر این اساس اردشیر درصدد ایجاد حکومتی مبتنی بر نظام متمرکز و دینی واحد برآمد، تا بتواند قدرت و سلطه خویش را بر سراسر قلمرو امپراتوری بگستراند. لازمه جاری شدن این دو اصل، تأسیس شهرهای بزرگی بود، که ساسانیان بتوانند قدرت خود را در آن متمرکز کنند و به‌راحتی قدرت‌های ضعیف و پراکنده در گستره قلمرو خویش را تحت سلطه درآورند. بدین منظور، شهرهای زیادی با تقسیمات اداری مجزا، توسط پادشاهان ساسانی ایجاد شد (مارکوارت، ۱۳۷۳: ۲). بنابراین بررسی تقسیمات کشوری در دوره‌های تاریخی نشان می‌دهد که تطابق واحدهای جغرافیایی با واحدهای قومی سبب تطبیق واحدهای

سیاسی - اداری با واحدهای قومی بوده است و اهمیت این عامل به حدی بود که مهم‌ترین واحد سیاسی یعنی "پایتخت" به‌منظور برخورداری از حمایت و پشتیبانی بیشتر، در مرکز جغرافیایی قوم حاکم مکان‌گزینی می‌شد و علت تغییر بیش‌ازاندازه پایتخت در ایران نیز همین عامل بوده است (میرحیدر، ۱۳۷۵: ۱۴۴).

توجه به واحدهای سیاسی - اداری شهر: توجه به واحدهای شهری نیز یکی از شاخص‌های تأثیرگذار بر تقسیمات کشوری به‌خصوص در دوره‌های سلوکیان و اشکانیان بوده است. در کنار مؤلفه‌های تقسیمات کشوری دوران هخامنشیان آنچه می‌توان به این مؤلفه‌ها برای تقسیمات کشوری دوران سلوکیان نام برد «توجه به واحدهای سیاسی - اداری شهر» بوده است. در این دوران شهرها دارای ساختار سیاسی - اداری مجزایی از ساتراپی‌ها بودند. ساختار اداری شهرها بدین‌صورت بود که شواری شهر در مورد شهر تصمیم‌گیری می‌کرد. با این‌حال خودمختاری شهرهای سلوکی محدود به امور داخلی شهر می‌شد و رسیدگی به امور خارجی شهر مربوط به پادشاه بوده است. شکل‌گیری شهرها در این دوره در دو راستای ملاحظات اقتصادی و ملاحظات نظامی بوده است. دیاکونوف در این مورد معتقد است که در دوران سلوکیان شکل‌گیری شهرها و رشد شهرنشینی در راستای توسعه بازرگانی و صنعت و اداره امور اداری و نظامی بوده است و پیگلوسکایا معتقد است که شکل‌گیری شهرهای جدید در این دوران در راستای کنترل و اداره سرزمین‌های تحت سلطه بوده است. بنابراین کارکرد شهرها در این دوره بیشتر اقتصادی بوده است و در راستای گردآوری مالیات فعالیت می‌کردند (دیاکونوف، ۱۳۴۵) و (پیگلوسکایا، ۱۳۷۷). «توجه به کانون‌های شهری» نیز در تقسیمات کشوری اشکانیان تأثیرگذار بوده است. شهر به‌عنوان مرکز اداری و نظامی برای کنترل مملکت، شهر به‌عنوان منبع تشکیل فرهنگ و تمدن، شهر به‌عنوان محل تجارت و تمرکز فعالیت‌های اقتصادی و غیره مفاهیمی هستند که در دوره‌های مختلف تاریخی دلایل برتری شهر محسوب می‌شدند (خسروی، ۱۳۸۲: ۱۵). این ویژگی شهرها باعث شد که در دوره‌های مختلف تاریخی، شهرها به‌عنوان کانونی برای شکل‌گیری واحدهای سیاسی - اداری درون کشوری درآیند (اعظمی، ۱۳۹۰: ۱۵۷). در دوران اشکانیان شهرها کانون و نماد پیرامونی خود بودند. شهرها در این دوران دارای کارکرد اقتصادی و تجاری بودند و ساختار اداری و مالی مختص به خود را داشتند. در این دوران شهرها کاملاً دارای سیستم اداری و مالی مجزایی از ساتراپی‌ها بوده‌اند. رسیدگی به امور اداری شهر در این دوران بر عهده فردی به نام استراتگ بوده که فعالیت آن کاملاً مستقل از شهریان بوده و زیر نظر حکومت مرکزی فعالیت می‌کرد. رسیدگی به ساختار مالی این دوره نیز مجزای از ساتراپی‌ها انجام می‌شده است. آنچه مسلم است این است که توجه به شهر و ساختار اداری آن مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تقسیمات کشوری اشکانیان بوده است.

شرایط طبیعی، موقعیت و دسترسی جغرافیایی: توجه به شرایط طبیعی و جغرافیایی نیز به‌عنوان یک مؤلفه تأثیرگذار بر تقسیمات کشوری دوره‌های تاریخی ایران باستان مشاهده می‌شود. از دیگر عوامل مؤثر بر سازمان‌یابی فضا در این دوران، وضعیت جغرافیایی ایران‌زمین بوده است. شرایط طبیعی و موقعیت جغرافیایی دو مؤلفه مهم در شکل‌گیری خصوصیات متنوع محیط طبیعی ایران است که مهم‌ترین آن کوهستان‌ها و بیابان‌ها می‌باشند. این عوارض باعث جدایی واحدهای جغرافیایی شده و به علت فواصل زیاد و عدم امکانات ارتباطی امروزی، سبب‌ساز ناحیه‌گرایی شدید شده است. این عوامل تأثیر زیادی در تقسیم‌بندی فضا داشتند؛ به‌گونه‌ای که مرزهای سیاسی - اداری با واحدهای جغرافیایی و ویژگی‌های طبیعی تطابق و همخوانی داشته‌اند. بر اساس نظر دیاکونوف در دوران ماد سرزمین به سه بخش تقسیم می‌شود که این تقسیم‌بندی بر اساس موقعیت و جهات جغرافیایی انجام می‌شود. این سه بخش شامل ماد آتروپاتن، ماد سفلی (هگمتانه) و پارتاگنا که از شمال غربی به همدان، از جنوب غربی به عیلام و از جنوب به پارس محدود می‌شده

است (دیاکونوف، ۱۳۴۵: ۱۱۱). ناگفته نماند که این بخش‌ها فاقد ساختار اداری و سلسله‌مراتب مدیریتی بودند و امکان به‌کارگیری آن‌ها به‌عنوان یک سطح تقسیمات کشوری در این دوره وجود ندارد. همچنین، در این دوران متناسب با شرایط طبیعی و جغرافیایی، سرزمین ایران به طوایف و قبایل گوناگونی تقسیم می‌شد. در دوره هخامنشیان سرزمین ایران از شرق به غرب از سواحل اقیانوس هند تا سواحل دریایی آدریاتیک و از شمال به جنوب از ماوراء سیحون تا حبشه را در برمی‌گرفت (بابایی، ۱۳۸۶: ۱۲۲). با توجه به وسعت کشور در این دوره، ساختار ارتباطی ویژه‌ای نیاز بود که امکان دسترسی میان ساتراپی‌ها فراهم شود که در دوران داریوش ساختار مذکور در راستای دسترسی مناسب به ساتراپی‌ها شکل گرفت. توجه به «جهت جغرافیایی» و تقسیم‌بندی سرزمین بر اساس جهت و موقعیت جغرافیایی نیز در دوران اشکانیان نیز مشاهده می‌شود. در این دوره، تقسیم‌بندی کشور به دو بخش علیا و سفلی بر اساس پیروی از جهت جغرافیایی بوده است (سایکس، ۱۳۷۰). به نظر می‌رسد که استفاده از جهت جغرافیایی برای تقسیم‌بندی سرزمین تا حدود زیادی نشأت گرفته از وسعت جغرافیایی سرزمین در دوره‌های مختلف تاریخی است. در دوران ساسانیان نیز تقسیم کشور به چهار بخش یا پادوگس نیز بر اساس شاخص موقعیت و جهت جغرافیایی صورت گرفته است. این چهار بخش بر اساس موقعیت جغرافیایی آن‌ها در شمال، جنوب، شرق و غرب کشور شکل گرفته بودند. در واقع در زمان ساسانیان، به دلیل گستردگی مرزهای جغرافیایی و لزوم حفاظت از مرزها در مقابل دشمنان مقام مرزبان در سلسله‌مراتب تقسیمات کشوری شکل گرفت (کولسنیکف، ۱۳۵۵: ۲۵۴).

ملاحظات امنیتی و نظامی: ملاحظات امنیتی و نظامی یکی از شاخص‌های تقسیمات کشوری محسوب می‌گردد (ودیدی، ۱۳۴۸). موقعیت جغرافیایی سرزمین ایران و تهدیدات قدرت‌های اطراف از مولفه‌های مهم توجه حکومت‌های ایرانی به مسائل نظامی و امنیتی در مرزبندی و تقسیمات سرزمین بوده است (مجتهدزاده، ۱۳۸۱: ۴۳). نگاهی به تقسیمات کشوری دوران ماد نشان می‌دهد که اگرچه شهربان‌ها دارای اختیارات زیادی در ساتراپی‌ها بودند اما پادشاهی ماد نیز از سازوکارهایی برای نظارت و حفظ امنیت در درون ساتراپی‌ها اقدام می‌کردند. گراتوسکی معتقد است که انتخاب شهربان برای برخی ساتراپی‌ها به‌صورت مستقیم از اکباتان انجام می‌شد و «فرماندار نظامی» از جانب مرکز برای حفظ امنیت در ساتراپی قرار داشت، که این دو مورد خود نشان‌دهنده اهمیت «ملاحظات امنیتی و نظامی» برای تقسیمات کشوری این دوره بوده است (گراتوسکی، ۱۳۵۹). مقتضیات امنیتی - نظامی در تقسیمات دوران هخامنشیان نیز تأثیرگذار بوده است. در این دوران در هر ساتراپ‌نشین علاوه بر شهربان که در رأس آن قرار می‌گرفت یک فرمانروای نظامی نیز وجود داشت که کاملاً مستقل از شهربان عمل می‌کرد و فقط در برابر پادشاه پاسخگو بوده است کنترل حکومت مرکزی بر حکومت‌های محلی و ساتراپی‌ها، بازرسی‌ها و بازدیدهای سرزده و ناگهانی نماینده شاه و حکومت مرکزی بود که هر گونه مشکل، فساد و نبود امنیت در ساتراپی‌ها را به حکومت مرکزی گزارش می‌کردند (فرازمند، ۱۳۸۹: ۳۱-۳۲). توجه به مسائل امنیتی نیز در این شیوه حکومتی بسیار آموزنده است. داریوش و جانشینان او بر سرزمین بزرگی برای مدت ۲۰۰ سال حکومت کردند که در آن گروه‌های قومی قرار داشتند. حکومت آن‌ها با حداقل شورش و بدون نیاز به فعالیت گسترده نظامی، صورت می‌گرفت. اکثر جنبش‌ها و تلاش‌های حزبی برای دستیابی به قدرت مرکزی بود تا برای خودمختاری و خارج شدن از کنترل حکومت مرکزی (فقیهی، ۱۳۸۵: ۱۷۵). در واقع داریوش اساس کار خود را بر سه اصل «قانونمند، عدالت و امنیت» قرار داد و برای اجرای آن یک سازمان اداری متمرکز ایجاد کرد و کوشید تا با نظارت مستقیم بر کارها، به خصوص بر کار ساتراپی‌ها، امنیت و عدالت را در سراسر قلمرو تامین کند (بیانی، ۱۳۸۱: ۱۱۶). در دوران ساسانیان نیز شکل‌گیری بخش‌ها و مرزبانان نشان‌دهنده اهمیت ملاحظات نظامی، امنیتی و دفاعی در

تقسیمات کشوری این دوره بوده است. فرای تقسیم بندی ایران در زمان ساسانیان به چهار بخش را بیشتر نظامی و دفاعی می‌داند تا دیوانی و اداری (فرای، ۱۳۸۸: ۱۸۵). دریایی نیز چهار بخشی شدن کشور را واکنشی در برابر مشکلات نظامی در زمان قباد می‌داند، زیرا که در آن زمان، ساسانیان از سوی هیتال‌ها از طرف شرق، بیزانسی‌ها از طرف غرب و بدویان از طرف جنوب مورد حمله واقع شده بودند (دریایی، ۱۳۸۸: ۴۱). مرزبانان اگرچه سطوح تقسیماتی زیرین را مشخص می‌کردند خود نیز تحت فرمان سپهبد که فرمانده نظامی بود و توسط مرکز تعیین می‌شد قرار داشتند. علاوه بر وجود مرزبانان که بیشتر بر امور لشکری و نظامی تمرکز داشتند، در این دوره برای شهرداران و دهیاران که در راس شهرستان و دهستان قرار داشتند شبکه وسیعی از جاسوسان و کاراگاهان وجود داشتند که این مامورین اداری از حدود خود تجاوز نکنند و منطقه تحت نفوذ خود را موروثی نکنند (راوندی، ۱۳۸۴: ۷۳۳). مسائل نظامی و امنیتی به حدی در سازماندهی سیاسی فضا به حدی اهمیت داشته است که گاه این عامل باعث تغییر و جابجایی پایتخت شده است. قرار دادن مناطق حایل با قدرت‌های همسایه و کوچ قبایل جهت حفاظت از مرزها، نمونه ای از اهمیت مسائلی نظامی در تقسیمات کشوری دوران باستان بوده است (مجتهدزاده، ۱۳۸۱: ۴۳).

ملاحظات سیاسی: ملاحظات سیاسی یکی از شاخص‌های تاثیر گذار بر تقسیمات کشوری محسوب می‌گردد (ودیعی، ۱۳۵۳). توجه به ملاحظات سیاسی نیز در تقسیمات کشوری دوره‌های تاریخی ایران باستان به خصوص دوران هخامنشیان و ساسانیان مشاهده می‌شود. در رویکرد سیاسی، تمرکز قدرت در یک کانون موجب اجتماع قوه در اختیار یک نفر خواهد شد که این تمرکز درجه شکست‌پذیری نظام‌های سیاسی را افزایش می‌دهد. از این رو تقسیمات در زمان داریوش را می‌بایست در این راستا نیز مورد ارزیابی قرارداد. حتی در کانون‌های ساتراپی نیز قدرت و اختیارات در اختیار یک نفر قرار نداشت و در هر ساتراپی، یک نفر شهربان، یک سردار و یک دبیر امور ساتراپی را اداره می‌کردند. این سه نفر از یکدیگر مستقل بوده و مستقیماً با مرکز در ارتباط بودند. علاوه بر این هیاتی که بنام «چشم و گوش شاه»، وظیفه بازرسی از ساتراپ‌نشینان را بر عهده داشته و اطلاعات و اخبار ساتراپی‌ها را به مرکز منتقل می‌کرد (سایکس، ۱۳۷۰: ۲۱۱). در واقع تمام تلاش داریوش در راستای افزایش درجه تمرکز در بعد سیاسی بوده است. این مهم نشان‌دهنده اهمیت ملاحظات سیاسی در راستای حفظ وحدت کشوری در ساختار تقسیمات کشوری دوران هخامنشیان بوده است. در دوران ساسانیان نیز، مقتضیات سیاسی مهم‌ترین معیار برای تقسیمات کشوری بوده است. در واقع در حکومت اشکانیان نظام سیاسی غیرمتمرکز و تقسیم سرزمین به (ساتراپ‌ها و پولیس‌ها) صورت گرفته بود درحالی که در دوران حکومت ساسانی کار عمده‌ای که انجام شد ایجاد تشکیلات اداری و کشوری ثابتی بود که از مرکز تبعیت می‌کردند و ایالات را به مرکز پیوند می‌دادند. در این دوره با افزایش تمرکز، از خودمختاری شهرها و شیوهی اداره‌ی پولیسی که در دوران اشکانیان رایج بود اثری دیده نمی‌شود. در روزگار ساسانیان همه‌ی شهرها زیر فرمان و قدرت شاهان قرار داشتند. به طور کلی در این دوره شهرها خودمختاری و استقلال خود را از دست دادند و کشور به استان‌ها و مراکز اداری تقسیم می‌شد که نشان‌دهنده‌ی ملاحظات سیاسی در تقسیمات کشوری این دوره بوده است. می‌توان گفت که تقسیمات کشوری ساسانیان زاینده دو ضابطه مهم مقتضیات نظامی و ملاحظات سیاسی بود (ودیعی، ۱۳۴۹).

ایلات و طایفه‌ها: بررسی سطوح تقسیمات کشوری در دوره‌های تاریخی نشان می‌دهد که تطابق واحدهای جغرافیایی با واحدهای قومی ساختارهای اولیه قدرت ایلی را در مناطق مختلف شکل می‌داد. حکومت‌ها برای ادامه بقا خود از سران و قدرتمندان این طوایف برای امنیت و کنترل منطقه استفاده می‌کردند. در اکثر حکومت‌ها، روسای ایلات نمایندگان حاکم و پادشاه بودند و حتی تمامی حکومت‌های ایران منشاء ایلی داشتند (کریمی‌پور، ۱۳۸۲: ۸). بنابراین تا قبل از تشکیل

حکومت متمرکز در ایران، ایلات و عشایر نقش مهمی در اداره امور کشور به عهده داشتند و تقریباً تمام حکومت های بزرگ در ایران دارای منشا ایلی بودند. قوم پارس در جنوب، قوم ماد در غرب و شمال غرب و قوم پارت در خراسان مهم ترین گروه های ایلی کوچ نشین بودند که پس از استقرار در منطقه تشکیل حکومت دادند (احمدی، ۱۳۷۹: ۶۹). در دوره های تاریخی نیز حکومت ها در سازماندهی و تقسیم بندی فضای کشور، قلمروهای ایلی و خاندان های با نفوذ را مورد توجه قرار می دادند (اعظمی و دبیری، ۱۳۹۰: ۱۵۵). بررسی دوران ماد نشان می دهد طوایف تشکیل دهنده اتحادیه ماد مشکل از شش طایفه «بوسیان»، «ستروخاتیان»، «بودیان»، «آریزانتیان»، «مغها» و «پارتاکانیان» بودند. از آنجاکه حکومت مادها ناشی از اتحاد قبایل و طوایف ماد بود بنابراین یکی از مولفه های تاثیر گذار بر تقسیمات این دوران نقش ایلات و طوایف بوده است (دیاکونوف، ۱۳۴۵). برگزیدن نام ایالت برای تقسیم بندی واحدهای سیاسی در دوره های تاریخی نیز تا حدود زیادی نشأت گرفته از تاثیر عامل ایلات بر تقسیمات کشوری بوده است (اعظمی و دبیری، ۱۳۹۰: ۱۵۵).

بخش سوم: پیشنهادهایی برای نظام تقسیمات فعلی بر اساس مطالعه تقسیمات در دوره های تاریخی ایران باستان:

توجه به پیشینه تقسیمات کشوری: تقسیمات کشوری در ایران دارای بیش از ۲۵۰۰ سال سابقه می باشد. و اولین تجربه تقسیمات مطلوب کشوری به عهد هخامنشیان بر می گردد. با وجود تجربیات موفق ایرانیان در زمینه تقسیمات کشوری و الگوبردای رومی ها و هندی ها از تقسیمات کشوری هخامنشیان، سیستم اداره قلمرو به مرور زمان تغییر کرده و الگوی تقسیمات کشوری امروز هیچ شباهتی از نظر معیارهای تقسیمات کشوری، میزان اختیارات سطوح، سلسله مراتب اداری - اجرایی با دوره های تاریخی قبل از اسلام ندارد. این در حالی است که در آن دوران تاریخی به تجربیات دوره های قبل از خود توجه شایان بوده است. بدین صورت که تقسیمات کشوری در دوران مادها متأثر از دستگاه آشوری بود. تقسیمات کشوری در دوره هخامنشیان نوع تکامل یافته تقسیمات کشوری در زمان ماد بود. تقسیمات کشوری در دوره سلوکیان و اشکانیان و ساسانیان تاثیرپذیرفته از تقسیمات کشوری هخامنشیان بوده است. شایسته است در بحث تقسیمات کشوری، معیارهای تقسیمات و اختیارات سطوح تقسیماتی، توجه بیشتری به نحوه تقسیمات کشوری در ادوار گذشته به خصوص دوره های تاریخی قبل از اسلام شود.

توجه به جغرافیای فرهنگی در نظام تقسیمات کشوری: عدم انطباق نظام تقسیمات کشوری فعلی با جغرافیای فرهنگی کشور، پیامدهای منفی مانند غالب شدن یک گروه فرهنگی، توسعه نامتوازن منطقه ای، رقابت های درون فضایی (قومی و مذهبی) و نخبه کشی فرهنگی را به دنبال داشته است. بنابراین سیستم تقسیمات کشوری تاکنون نتوانسته سازوکار بهینه ای برای مشارکت دادن گروه های قومی و زبانی فراهم آورد. این امر می تواند به تدریج مشکلاتی برای نظام سیاسی ایجاد کنند (پورموسوی، ۱۳۸۷) و (غلامی، ۱۳۹۲). توجه به جغرافیای فرهنگی و گروه های قومی در تقسیمات کشوری دوران باستان مشاهده می شود. بدین صورت که معیار اصلی در تقسیمات کشوری دوران مادها اتحاد بین گروه های قومی است که هسته اولیه کشورسازی و شکل گیری سرزمین ایران می باشد. تقسیم بندی سرزمین به ۳۰ ساتراپی در دوران هخامنشیان بر اساس ویژگی های قومی و فرهنگی انجام شده است. همچنین انتخاب شهربان برای برخی ساتراپی ها این دوران از میان نخبگان آن ساتراپی انجام می شده است. توجه به جغرافیای فرهنگی (مذهب) در

تقسیمات کشوری دوران ساسانیان نیز مشاهده می‌شود. توجه به ویژگی‌های فرهنگی، قومی، و ساختار ارتباطی در کنار مولفه جمعیت در تقسیمات کشوری فعلی منجر به الگوی متوازن تقسیمات کشوری می‌شود.

توجه به معیارهای کیفی در نظام تقسیمات کشوری: یکی از معایب قانون تقسیمات کشوری عدم کیفی بودن قانون و تک بعدی بودن آن بر اساس شاخص جمعیت می‌باشد که این امر نمی‌تواند به ایجاد فضایی همگن در کشور منجر شود. در واقع معیارهای تقسیمات کشوری باید بر مبنای جمعیت، درآمد، ویژگی‌های فرهنگی و جغرافیایی باشد. عدم توجه به شاخص‌های کیفی در تقسیمات کشوری موجب عدم مدیریت سیاسی صحیح فضا، ارتقای نامناسب واحدهای سیاسی و جری مندرینگ (ترسیم مجدد و جانبدارانه حوزه‌های انتخابیه به منظور تاثیر گذاری بر نتایج انتخابات) می‌شود (غلامی، ۱۳۹۲: ۱۳).

این در حالی است که برای رسیدن به الگوی متوازن تقسیمات کشوری باید یک الگوی ترکیبی بر اساس معیارهای جمعیت، توپوگرافی، وسعت، دسترسی، جمعیت، همسایگی، ساختار فرهنگی و قومی و ساختار اقتصادی و اجتماعی شکل گیرد. بررسی تقسیمات کشوری در دوره های تاریخی ایران باستان نشان می‌دهد که عوامل کیفی بر تقسیمات کشوری آن دوران تاثیر گذار بوده است. مهم‌ترین مولفه های تاثیر گذار بر تقسیمات کشوری آن دوران شامل وسعت جغرافیایی سرزمین، احترام به جغرافیای فرهنگی (قومیت و مذهب)، ملاحظات سیاسی و امنیتی، دسترسی و ساختار ارتباطی، ملاحظات اقتصادی، توپوگرافی و ویژگی‌های جغرافیایی طبیعی، مرزهای سرزمین، ملاحظات تاریخی و غیره می‌باشد. بنابراین یکی از مهم ترین مواردی که باید در قانون تقسیمات کشوری فعلی مورد توجه قرار گیرد بحث کیفی سازی شاخص‌های تقسیمات کشوری و در نظر گرفتن یک الگوی چند معیاره و ترکیبی می‌باشد.

توجه به ساختار اداری شهر: عدم سازماندهی مطلوب فضا در ایران باعث شده است تا واحدهای سیاسی کشور با مشکلات زیادی روبرو شوند. در این بین یکی از واحدهای سیاسی که مهم ترین نقش را در کشور ایفا می‌کند شهر می‌باشد. که در ایران نظام تقسیمات کشوری باعث گردیده شهرهای زیادی بدون توجه به مفهوم واقعی شهر ایجاد گردد. این امر پیامدهای نامطلوبی را در حوزه‌های مختلف به همراه دارد. تبدیل سریع روستاها به شهر از باعث وابستگی کشور در زمینه محصولات کشاورزی می‌شود و از سوی دیگر مانعی برای شکل‌گیری روستاهای مولد و منسجم و پرجمعیت می‌شود (حبیب، ۱۳۸۷: ۲۲). بنابراین عدم شکل‌گیری واقعی واحدهای سیاسی به ویژه شهرها و عدم توجه به شهرها در سطوح تقسیمات کشوری فعلی یکی از معایب تقسیمات کشوری است که باید به آن توجه شود. در دوران سلوکیان، شهرها دارای ساختار اداری و مالی مختص به خود بودند. در این دوران شهرها در صورت داشتن ضوابط و شرایط شکل می‌گرفتند و دارای ساختار اداری و مالی بودند که در راس امور اداری «شورای شهر» بوده و در راس امور مالی «مجلس مالی» بوده است که فعالیت آن‌ها از هم مجزا بوده است. در دوران ساسانیان شهرها بعد از استان یکی از سطوح مهم تقسیمات کشوری محسوب می‌شدند و در سلسله‌مراتب نظام تقسیمات کشوری به ایفای نقش می‌پردادند، شکل‌گیری شهرهای جدید در این دوران براساس مقتضیات دینی و سیاسی بوده و کارکرد شهرها در راستای افزایش درجه تمرکز بوده است. عدم توجه به شهرها در نظام تقسیمات کشوری فعلی سبب گردیده است که شهرهای زیادی بدون توجه به مفهوم واقعی شهر ایجاد گردد.

تمرکز زدایی و واگذاری اختیارات، تصمیم‌گیری و اجرای سیاست‌ها به سطوح تقسیمات کشوری زیرین تحت نظارت حکومت مرکزی: یکی از موانع بزرگ کشور در دستیابی به توسعه، تمرکز انطباقی، سیاسی، اقتصادی و مسائل امنیتی بلندمدت ناشی از آن‌ها است (کریمی‌پور و محمدی، ۱۳۸۸: ۱۸۴). افزایش تمرکز اداری -

سیاسی به عنوان یکی از مهم‌ترین چالش‌های تقسیمات کشوری منجر به بی‌عدالتی فضایی و جغرافیایی، بی‌توجهی به جغرافیای فرهنگی کشور، بی‌اعتنایی به مشارکت مردمی، بی‌ثباتی نظام تقسیمات کشوری و رخنه غیر رسمی می‌شود (غلامی، ۱۳۹۲: ۱). در واقع سیستم مرکز - پیرامونی در ایران، منجر به برهم خوردن توازن و تعادل منطقه‌ای گردیده و ایجاد حاشیه‌های کمتر توسعه یافته را موجب شده است. این حاشیه‌ها که اکثراً منطبق بر نواحی قومی - مذهبی می‌باشند در چنین شرایطی بیش از پیش می‌توانند مستعد واگرایی نسبت به بخش مرکزی گردند. در واقع نابرابری ناحیه‌ای می‌تواند به بی‌ثباتی سیاسی - امنیتی انجامیده و بستری برای تکوین نواحی بحرانی مهیا سازد (اطاعت و موسوی، ۱۳۸۹: ۷۱). راه حل این چالش نیز تمرکززدایی و افزایش حیطه وظایف و اختیارات سطوح تقسیماتی تحت نظارت حکومت مرکزی می‌باشد. بررسی تقسیمات کشوری در دوران باستان نشان می‌دهد که در دوران مادها ساتراپی‌ها دارای اختیارات اقتصادی، اداری، مالی بودند. در تقسیمات کشوری هخامنشیان ساتراپی‌ها دارای اختیارات اقتصادی، سیاسی، امنیتی و مالی بودند. میزان اختیارات ساتراپی‌ها در دوران اشکانیان تا حدودی نسبت به دوره هخامنشیان افزایش پیدا کرده است. ساتراپی‌ها در این دوره در امور داخلی خود کاملاً استقلال داشتند و خودمختار بودند ولی بودجه عمومی و امور جنگی و دفاعی زیر نظر حکومت مرکزی بود. شهرها نیز تحت نظارت شدید پادشاه و حکومت مرکزی دارای اختیارات کامل داخلی بودند. بررسی حوزه اختیارات سطوح در دوران ساسانیان نشان می‌دهد که میزان اختیارات مرزبان به عنوان فردی که در راس بخش‌ها و ایالات دوران ساسانیان بوده است، تمام امور کشوری و اداری و لشکری بوده است، منتها تمرکز بیشتر وی در انجام امور نظامی و لشکری بوده و کارهای اداری و کشوری توسط استانداران، شهرداران و دهقانان انجام می‌شده است. در کنار تفویض اختیارات به سطوح، در تمام دوره‌ها حکومت مرکزی با فرستان فرمانده نظامی و نظارت بر فعالیت شهربان‌ها و سطوح تقسیماتی ملاحظاتی سیاسی و امنیتی را در نظر می‌گرفته است. بنابراین تمرکززدایی و تفویض اختیارات به سطوح زیرین تقسیمات کشوری تحت نظارت حکومت مرکزی به عنوان یک اصل مهم باید در نظام تقسیمات کشوری فعلی به کار گرفته شود.

تمرکزگرایی سیاسی - تمرکز زدایی اداری و اقتصادی: جمهوری اسلامی ایران حکومتی متمرکز با تمرکز سیاسی - اداری و اقتصادی شدید است. با توجه به تک ساخت بودن حکومت ایران و تلاش برای حفظ تمرکز سیاسی می‌توان به اعمال سیاست عدم تمرکز اداری و اقتصادی در راستای رشد و توسعه بهتر کشور با استفاده از سیستم تقسیمات کشوری گام برداشت (میراحمدی، ۱۳۹۷: ۵). بررسی روابط مرکزی - محلی در بعد سیاسی در دوره‌های تاریخی پیش از اسلام نشان می‌دهد که در دوران ساسانیان و تا حدودی در زمان داریوش هخامنشی روابط متمرکزتر بوده است. در دوران هخامنشیان تقسیمات کشوری مبتنی بر اصول تمرکز و عدم تمرکز شکل گرفت. اصول متمرکز که بر نهادهای بورکراتیک، نظامی، سیاسی و دولتی مختلف بر همین‌طور برخی سنت‌ها استوار بود. تمرکزگرایی کلید مدیریت اثر بخش و کارآمد (اثر بخش در کنترل سیاسی و کارآمد در عملکرد سازمانی و مدیریتی) بود. اما عدم تمرکز نیز به دو طریق در سیستم به کار می‌رفت: (۱) به عنوان عنصر محوری خط مشی حکومت داری مدارگونه که رهبری محلی و ساتراپی (استانی) را مجاز و به سنت‌های اقوام تحت سلطه احترام می‌گذاشت. (۲) نظام اداری به حداکثر فرصت برای انعطاف پذیری و کارایی مجهز می‌کرد (فقیهی، ۱۳۸۴: ۲۵). در تمام دوره‌های مورد بررسی در ایران باستان روابط مرکزی - محلی در بعد اداری نشان دهنده تفویض اختیارات به سطوح بوده است. همچنین از بعد ساختار اقتصادی نیز در دوره‌های مادها، هخامنشیان و اشکانیان قدرت در اختیار سطوح تقسیماتی بوده است و روابط مرکزی - محلی غیر متمرکزتر بوده است. بنابراین با توجه به ملاحظاتی سیاسی، امنیتی، اقتصادی، فرهنگی و پیشینه تقسیمات کشوری در

دوران تاریخی پیش از اسلام امکان به کارگیری سیاست تمرکزگرایی سیاسی و تمرکززدایی اداری و اقتصادی وجود دارد. این سیاست تمرکززدایی اداری از یک سو منجر به شناسایی استعدادها و نخبگان در استان‌های کشور می‌شود و از سوی دیگر منجر به احساس تعلق بیشتر مردم حاشیه نسبت به وحدت سرزمینی می‌شود و در بلند مدت موجبات توسعه پایدار سرزمین را فراهم می‌آورد. تمرکز زدایی اقتصادی موجبات رشد و توسعه اقتصادی کشور با استفاده از سیستم تقسیمات کشوری را فراهم می‌آورد.

ضرورت توجه به ملاحظات و پتانسیل‌ها در ارتقای سطوح تقسیمات کشوری به خصوص شکل‌گیری

استان‌های جدید: بررسی تعداد استان‌های در حد فاصل ۱۳۵۷ - ۱۳۹۸ نشان می‌دهد که تعداد استان‌ها از ۲۴ استان به ۳۱ استان ارتقا یافته است. تعداد شهرستان‌ها نیز از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۷ از ۱۹۰ به ۴۳۴ افزایش یافته است. در واقع طی سال‌های گذشته تغییر اساسی در سیستم تقسیمات کشوری ایران به شکل محتوایی به وجود نیامده بلکه بر تعداد شهرها، شهرستان‌ها و استان‌های کشور با هدف کسب بودجه و امتیازات بیش‌تر از دولت مرکزی به شدت افزوده شده است (میراحمدی، ۱۳۹۷: ۵). این درحالی است که بررسی تعداد ساتراپ‌ها در دوره‌های تقسیمات کشوری در ایران باستان نشان می‌دهد که در تمام دوره‌ها از هخامنشیان که وسعت کشور بسیار زیاد بوده تا دوران ماد که وسعت سرزمین کم‌تر بوده است، تعداد ساتراپی‌ها بیشتر از ۳۰ ساتراپی نبوده است بدین صورت که در دوران ماد ۱۲ ساتراپی، تعداد ساتراپی‌ها در دوران هخامنشیان علی‌رغم وسعت زیاد سرزمین ایران و ساختار ارتباطی مناسب ۲۰ تا ۳۰ ساتراپی ذکر شده است، سلوکیان ۲۵، اشکانیان ۱۸ و نگاهی به تعداد ایالت‌های دوران ساسانی نشان می‌دهد که در تمام منابع و تمام پادشاهی‌های این دوران تعداد همواره بین ۲۵ تا ۳۰ بوده است. بنابراین صرف افزایش سطوح تقسیماتی (به خصوص شکل‌گیری استان‌های جدید) بدون توجه به ظرفیت‌ها و معیارها کارساز نخواهد بود.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش فرایند تقسیمات کشوری در ایران در دوره تاریخی قبل از اسلام مورد بررسی قرار گرفته است. بررسی سیر و روند سازماندهی فضا و تقسیمات کشوری در این دوره‌ها مستلزم درک درست از بسترها و شرایط جغرافیایی، سیاسی، اجتماعی و جمعیتی سرزمین ایران است. ایرانیان نخستین کسانی هستند که حکومت را شکل دادند و با گذشت زمان، ساختارهای مرتب با آن را شاخ و برگ داده و بر کارکردهای آن افزودند. فن مملکت‌داری و تشکیلات اداری را ایرانیان بنیان نهادند و در تدبیر کشورداری و تشکیلات آن، نظام کارآمدی را به جهان عرضه کردند که این الگوهای کشورداری و مملکت‌داری از الگو برداری از سیستم تقسیمات کشوری ایران مورداستفاده سایر ملت‌ها قرار گرفت. مطالعه الگوی مدیریتی و تقسیماتی ایرانیان در دوران باستان نشان‌دهنده‌ی به‌کارگیری الگوهای ساتراپی (در دوران مادها، هخامنشیان و سلوکیان) در دوره‌های تاریخی ایران باستان است که مبنا و پایه‌ای برای شکل‌گیری نظام‌های فدرال در جهان کنونی شد. توجه به تقسیمات کشوری در دوره‌های تاریخی می‌تواند منجر به تقویت نظام تقسیمات کشوری فعلی شود.

تقسیمات کشوری در دوره‌های تاریخی قبل از اسلام، متناسب با شرایط خاص جغرافیایی، جمعیتی، اقتصادی، امنیتی و سیاسی ایران در آن زمان متفاوت بوده است. وضعیت خاص جغرافیایی و محیطی سرزمین ایران موجب «پراکندگی جمعیت‌ها» در نقاط کوهستانی گردید. ساختار قبیله‌ای این جمعیت‌های دور از هم نیز متأثر از این پارامتر بود. جمعیت‌های پراکنده‌ای که به شکل قبیله‌ای می‌زیستند به تدریج کوشیدند تا ساختاری جهت اداره امور خویش ایجاد

نمایند بنابراین متناسب با شرایط آن دوران تشکیلات اداری و کشوری برای اداره امور به کار گرفتند. در دوران ایلام و ماد نوعی نظام «تشکیلات اداری و کشوری» وجود داشت که بر اساس آن سرزمین ایران به «ایالات و بخش‌های» متعددی تقسیم می‌شد. در دوران هخامنشی، «نظام تشکیلات کشوری»، شکلی سازمان‌یافته‌تر و منسجم‌تر یافت در رأس این تشکیلات پادشاه قرار داشت که در واقع تعیین‌کننده و تصمیم‌گیرنده نوع و تعداد تقسیمات سرزمینی بود. در دوران سلوکیان همان نظام هخامنشیان به کار گرفته شد ولی به تدریج شهرها در این دوران خودمختار و دارای کارکردهای اقتصادی شدند. در دوره اشکانیان الگوی مدیریتی اشکانی با خودمختاری کامل ساتراپی‌ها همراه بود که به حکومت مرکزی مالیات پرداخت می‌کردند و در دوره ساسانیان با افزایش درجه تمرکز نظام متمرکزتری نسبت به دوره‌های قبلی شکل گرفت که با تمرکز قدرت در دست پادشاه همراه بوده است.

معیارهای تقسیمات کشوری در ایران باستان از یک‌سو متأثر از وضعیت جغرافیایی سرزمین ایران بود از سوی دیگر تعیین‌شده از سوی پادشاه که در رأس تشکیلات اداری و کشوری قرار داشت. در این دوران عوامل جغرافیایی، سیاسی، امنیتی، نظامی، اجتماعی و اقتصادی در تقسیمات کشوری تأثیرگذار بوده است. اما در هر دوره عواملی بودند که تأثیر بیشتری بر تقسیمات آن دوران داشتند. بررسی دوره‌های تاریخی ایران باستان نشان می‌دهد که مهم‌ترین مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تقسیمات کشوری شامل ملاحظات تاریخی، وسعت جغرافیایی سرزمین، جغرافیای فرهنگی (قومیت و مذهب)، ملاحظات سیاسی، ملاحظات امنیتی و نظامی، دسترسی و ساختار ارتباطی، تبعیت از جهات جغرافیایی، ملاحظات اقتصادی، توپوگرافی و ویژگی‌های جغرافیایی طبیعی و مرزهای سرزمین می‌باشد.

مهم‌ترین پیشنهادهایی که می‌توان بر اساس نظام تقسیمات کشوری در دوره‌ی تاریخی ایران باستان برای نظام تقسیمات فعلی ارائه کرد عبارت‌اند از: توجه به پیشینه تقسیمات کشوری، تمرکززدایی و واگذاری اختیارات، تصمیم‌گیری و اجرای سیاست‌ها به سطوح تقسیمات کشوری زیرین تحت نظارت حکومت مرکزی، توجه به جغرافیای فرهنگی در نظام تقسیمات کشوری، توجه به معیارهای کیفی در نظام تقسیمات کشوری، توجه به ساختار اداری شهر، تمرکزگرایی سیاسی - تمرکززدایی اداری و اقتصادی، ضرورت توجه به ملاحظات و پتانسیل‌ها در ارتقای سطوح تقسیمات کشوری به‌خصوص شکل‌گیری استان‌های جدید و توجه به وحدت سرزمینی و ملاحظات امنیتی و سیاسی در تقسیمات کشوری.

تقدیر و تشکر

بنا به اظهار نویسنده مسئول، با توجه به اینکه این مقاله مستخرج از گزارش کارشناسی در دفتر پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی است نگارندگان از دفتر پژوهش‌های مجلس کمال تشکر و قدردانی را دارند.

منابع

- ۱) احمدی پور، زهرا و میرزایی تبار، میثم (۱۳۸۹). نقش احساس مکانی در سازماندهی سیاسی فضا، آمایش محیط، دوره ۴، شماره ۱۲، صص. ۴۷-۶۲. <http://ensani.ir/file/download/article/20120419200101-8060-58.pdf>
- ۲) احمدی پور، زهرا (۱۳۷۹). تقسیمات کشوری و امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات راهبردی، دوره ۱، شماره ۷ و ۸، صص. ۲۷۹-۲۸۲.
- ۳) احمدی، حمید (۱۳۷۹). قومیت و قوم‌گرایی در ایران افسانه و واقعیت، چاپ دوم، تهران: نشر نی.
- ۴) احمدی پور، زهرا (۱۳۷۸). کارکرد تقسیمات کشوری در افزایش ضریب امنیت ملی، تهران: دهمین کنگره جغرافیایی.

- ۵) احمدی پور، زهرا؛ قنبری، قاسم و کرمی، قاسم (۱۳۹۰). سازماندهی سیاسی فضا، تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی.
- ۶) اعظمی، هادی و دبیری، علیرضا (۱۳۹۰). تحلیل نظام تقسیم سیاسی فضا، فصلنامه ژئوپلیتیک، دوره هفتم، شماره دوم، صص. ۱۱۴-۱۲۵
http://journal.iag.ir/article_56919_56e5d2d73679437188203d6671f57c94.pdf
- ۷) اعظمی، هادی؛ زرقانی، هادی و حمیدی، مسعود (۱۳۹۳). بررسی ساختار فضایی قدرت سیاسی در ایران باستان، فصلنامه ژئوپلیتیک، دوره ۱۰، شماره ۱، صص. ۳۷-۵۲
http://journal.iag.ir/article_55948_77213789b8a6078f336ccd01238e66f1.pdf
- ۸) افضلی، رسول؛ کامران، حسن و عابدی شجاع، فرزاد (۱۴۰۰). تحلیل گفتمان مدیریت سیاسی فضا در کشور کوبا پس از انقلاب ۱۹۵۹، فصلنامه جغرافیا، دوره ۱۹، شماره ۶۹، صص. ۱۸-۱
https://mag.iga.ir/article_246226_2f73efc73253333d59aa62f47fa959cd.pdf
- ۹) امیراحمدیان، بهرام (۱۳۸۳). تقسیمات کشوری، از ایران چه میدانم؟ تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی.
- ۱۰) انصافیور، غلامرضا (۱۳۷۵). تاریخ زندگی اقتصادی روستاییان و طبقات اجتماعی ایران از دوران ماقبل تاریخی تا پایان ساسانیان، تهران: نشر اندیشه .
- ۱۱) اومستد، ات (۱۳۷۲). تاریخ شاهنشاهی هخامنشی، ترجمه محمد مقدم، تهران: انتشارات امیر کبیر .
- ۱۲) آلتهایم، فرانتس و استیل، روت (۱۳۸۲). تاریخ اقتصادی دولت ساسانی، ترجمه هوشنگ صادقی، تهران: نشر علمی و فرهنگی.
- ۱۳) بابایی، پرویز (۱۳۸۶). مکتب های سیاسی: از دوران باستان تا امروز، تهران: انتشارات نگاه.
- ۱۴) بریان، پی یر (۱۳۷۸). تاریخ امپراتوری هخامنشیان، ترجمه: مهدی سمسار، جلد اول، تهران: انتشارات زریاب.
- ۱۵) بویل، جی (۱۳۹۰). تاریخ ایران - جلد سوم (بخش اول): از سلوکیان تا فروپاشی دولت ساسانیان، ترجمه حسن انوشه، تهران: نشر امیرکبیر .
- ۱۶) بویل، جان اندرو (۱۳۸۰). تاریخ ایران، جلد سوم؛ قسمت اول. ترجمه: حسن انوشه. تهران: امیرکبیر.
- ۱۷) بیانی، شیرین (۱۳۸۱). تاریخ ایران باستان از ورود آریایی ها تا پایان هخامنشیان، تهران: سمت.
- ۱۸) پیگولوسکایا (۱۳۴۰). شهرهای ایران در روزگار پارتیان و ساسانیان، ترجمه عنایت الله رضا، تهران: انتشارات علمی - فرهنگی.
- ۱۹) پیگولوسکایا، ن.و. یاکوبوسکی، آ.یو؛ پتروشفسکی، ای.ب؛ استریوا، ل و بلنیتسکی، آم (۱۳۴۶). تاریخ ایران از دوران باستان تا پایان سده هجدهم، ترجمه کریم کشاورز، تهران: انتشارات موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی.
- ۲۰) پیرنیا، حسن (مشیرالدوله) (۱۳۰۶). ایران باستان. تهران: چاپ مجلس.
- ۲۱) توین بی، آرنولد (۱۳۷۹). جغرافیای اداری هخامنشیان، ترجمه همایون صنعتی زاده، تهران، موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
- ۲۲) جعفری، مهتاب؛ واثق، محمود؛ پیشگاهی فرد، زهرا و یزدان پناه درو، کیومرث (۱۴۰۰). تحلیل سیستمی تقسیم سیاسی فضا در ایران، فصلنامه جغرافیا، دوره ۱۹، شماره ۶۹، صص ۳۹-۵۲
https://mag.iga.ir/article_246232_d20f89c1c5a48370468d56d55a6a977e.pdf
- ۲۳) جم، پدram (۱۳۸۱). جغرافیای اداری ایران در دوره ساسانی بر اساس متون فارسی میانه، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فرهنگ و زبان های باستانی، دانشگاه تهران.
- ۲۴) جوادی، غلامرضا (۱۳۸۰). مدیریت در ایران باستان، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ۲۵) حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۹). قومیت و سازماندهی سیاسی فضا، فصلنامه ژئوپلیتیک، شماره ۷، صص ۲۳-۵.
http://journal.iag.ir/article_57278_77213789b8a6078f336ccd01238e66f1.pdf
- ۲۶) حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۱). جغرافیای سیاسی ایران، تهران، نشر سمت.
- ۲۷) حبیب، فرح؛ نادری، سید مجید و فروزانگهر، حمیده (۱۳۸۷). پرسمان تبعی در گفتمان کالبد شهر و هویت کالبد شهر تابع هویت یا هویت تابع شهر؟ نشریه هویت شهر، سال ۲، شماره ۳، صص ۱۳-۲۳
https://hoviatshahr.srbiau.ac.ir/article_1088_cf33a90c7f22bb395d65d756677b0c10.pdf
- ۲۸) خسرویوان، غلامرضا (۱۳۸۲). برنامه ریزی و ساخت شهر های کوچک، تهران: انتشارات فروزش .
- ۲۹) دریایی، تورج (۱۳۸۸). شهرستان های ایرانشهر، ترجمه شهرام جلیلیان، تهران: نشر توس.
- ۳۰) دیاکونوف، ایگور میخائیلوویچ (۱۳۴۴). اشکانیان، ترجمه کریم کشاورز، تهران: انجمن ایران باستان .
- ۳۱) دیاکونوف، ایگور میخائیلوویچ (۱۳۴۵). تاریخ ماد، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: نشر امیرکبیر.

- (۳۲) دیاکونوف، ایگور میخائیلوویچ (۱۳۵۰). تاریخ ایران باستان، ترجمه: روحی ارباب، تهران: نشر امیرکبیر.
- (۳۳) راوندی، مرتضی (۱۳۸۳). تاریخ اجتماعی ایران، جلد اول، تهران: نشر نگاه.
- (۳۴) رومینا، ابراهیم (۱۳۹۰). تبیین مدیریت سیاسی فضا در سیستم های بسیط متمرکز، رساله دکتری جغرافیای سیاسی، به راهنمایی محمدرضا حافظ نیا، دانشگاه تربیت مدرس.
- (۳۵) زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۷۳). تاریخ مردم ایران (ایران قبل از اسلام، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- (۳۶) زمانی، حسین (۱۳۹۱). تبیین بازتاب های فضایی انتزاع شهرستان طبس از استان خراسان و الحاق به استان یزد، رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس.
- (۳۷) زنجانی، محمود (۱۳۸۰). تاریخ تمدن ایران باستان، تهران، آشیانه کتاب.
- (۳۸) سایکس، سرپرسی (۱۳۷۰). تاریخ ایران، ترجمه: محمدتقی فخرالدین گیلانی. تهران: دنیای کتاب.
- (۳۹) سعیدیان، عبدالحسین (۱۳۷۸). سرزمین و مردم ایران، تهران: انتشارات علم و زندگی.
- (۴۰) سلطان زاده، حسین (۱۳۶۵). مقدمه ای بر تاریخ شهر و شهرنشینی در ایران، تهران: نشر آبی.
- (۴۱) شیپمان، کلاوس (۱۳۸۴). مبانی تاریخ سیاسی، ترجمه کیکاوس جهاننداری، تهران: نشر فرزانه.
- (۴۲) شیرازی، جاوید؛ علیا، مهدی؛ خلج، شاهین؛ جعفریانی، ابراهیم و نوروزی، داریوش (۱۳۸۲). تقسیمات کشوری در ایران - پارادوکس های الگوهای سنتی و مدرن، تهران: انتشارات پرسمان.
- (۴۳) غلامی، بهادر (۱۳۹۲). نقد و ارزیابی قانون تقسیمات کشوری ایران، مرکز پژوهش ها مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات سیاسی.
- (۴۴) فرای، ر. نلسون (۱۳۸۸). تاریخ باستانی ایران، ترجمه مسعود رجب نیا، تهران: نشر علمی و فرهنگی.
- (۴۵) فقیهی، ابوالحسن (۱۳۸۴). بورکراسی و توسعه در ایران، تهران: نشر رسا.
- (۴۶) قنبری، عزیزالله (۱۳۸۷). تاثیر الگوی تقسیمات کشوری بر فضای جغرافیایی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- (۴۷) کریمی پور، یدالله و کامران، حسن (۱۳۸۰). مقدمه ای بر نظام حکومتی و تقسیمات کشوری در ایران باستان، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره مقاله ۱۶، شماره ۴، صص ۱۶۶-۱۷۳. <http://ensani.ir/file/download/article/20120514085402-7029-46.pdf>
- (۴۸) کریمی پور، یدالله (۱۳۸۲). مقدمه ای بر تقسیمات کشوری ایران، جلد نخست وضع موجود، تهران: انتشارات انجمن جغرافیایی ایران.
- (۴۹) کولسنیکف، آ.ا.ی (۱۳۵۵). ایران در آستانه یورش تازیان، ترجمه محمد ریحانی، تهران: نشر آگاه.
- (۵۰) کریستین سن، آرتور آمانوئل (۱۳۵۱). ایران در زمان ساسانیان، ترجمه: رشید یاسمی. چاپ ۴. تهران: ابنسینا.
- (۵۱) کمرون، جرج (۱۳۶۵). ایران در سپیده دم تاریخ، ترجمه حسن انوشه، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- (۵۲) گرانوفسکی، ادوین؛ اردیدوویچ، داندامایو، کاشلنکو، پتروشفسکی و بلوی، ایوانف (۱۳۵۹). تاریخ ایران از زمان باستان تا امروز، ترجمه: کیخسرو کشاورز. تهران: نشر پویش.
- (۵۳) گرشویچ، ایلیا (۱۳۸۵). تاریخ ایران دوره هخامنشیان، ترجمه: مرتضی ثاقب فر. تهران: نشر جامی.
- (۵۴) گیرشمن، رمان (۱۳۷۰). ایران از آغاز تا اسلام، ترجمه: محمد معین. چاپ هشتم. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- (۵۵) لباف خانیکی، میثم (۱۳۹۱). مقدمه ای بر جغرافیای اداری - سیاسی ایران در دوره ی ساسانی، پژوهش های ایران شناسی، دوره ۳، شماره ۲، صص ۱۳۱-۱۱۶.
- (۵۶) لطفی، حیدر (۱۳۹۵). بررسی توزیع جغرافیایی قومیت های ایران و نقش آن بر تحولات آینده، فصلنامه جغرافیا، دوره ۱۴، شماره ۵۱، صص ۳۶۷-۳۸۶. https://mag.iga.ir/article_254350_3ab6cf7401b34fbc1611f576a8b556c.pdf
- (۵۷) لمب، هارولد (۱۳۵۵). اسکندر مقدونی، ترجمه رضا زاده شفق، تهران: انتشارات پر.
- (۵۸) مارکوارت، یوزف (۱۳۷۳). ایران شهر بر مبنای جغرافیای موسی خورنی، ترجمه مریم میر احمدی، تهران: انتشارات اطلاعات.
- (۵۹) متقی، افشین؛ قربانی سپهر، آرش و امیری، وحید (۱۳۹۸). عوامل موثر بر ارتقای سطوح تقسیمات کشوری (نمونه موردی: شهرستان های استان چهارمحال بختیاری)، فصلنامه جغرافیا، شماره ۶۳، صص ۹۲-۱۱۳. https://mag.iga.ir/article_246007_eel1d9d601a0c491724e6e787c2499304.pdf

- ۶۰) مجتهدزاده، پیروز (۱۳۸۴). مرز در بینش سیاسی و شیوه حکومتی ایران باستان، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۱ و ۱۲ .
- ۶۱) محمدی، محمد (۱۳۸۶). تمرکزگرایی و توسعه نیافتگی در ایران معاصر، تهران: موسسه فرهنگی رسا.
- ۶۲) مشکور، محمد جواد و رجب نیا، مسعود (۱۳۶۷). تاریخ سیاسی و اجتماعی اشکانیان، تهران: دنیای کتاب.
- ۶۳) موسوی شهیدی، سیدمهدی (۱۳۹۴). سازماندهی سیاسی فضا در مقیاس منطقه‌ای: مطالعه موردی: منطقه خلیج فارس، پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی مرجان بدیعی ازندهای، دانشگاه تهران.
- ۶۴) موسوی، زهرا (۱۳۸۷). نظام تقسیمات کشوری و توسعه پایدار ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی جواد اطاعت، دانشگاه شهید بهشتی.
- ۶۵) میراحمدی، فاطمه سادات (۱۳۹۶). تقسیمات کشوری در چین: ابزاری برای پیشرفت اقتصادی و بهره‌وری مدیریتی، گزارش کارشناسی، دفتر پژوهش‌های مجلس.
- ۶۶) میراحمدی، فاطمه سادات (۱۳۹۷). تقسیمات کشوری در ژاپن: عقلانیت، سادگی و تلاش بی‌پایان برای تمرکززدایی کنترل شده از روابط مرکزی - محلی، گزارش کارشناسی، دفتر پژوهش‌های مجلس.
- ۶۷) میرشکاران، یحیی (۱۳۹۲). الگویابی سازماندهی سیاسی فضا در ساختارهای بسیط با تأکید بر ایران، رساله دکتری جغرافیای سیاسی، به راهنمایی زهرا احمدی پور، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۶۸) میرحیدر، دره (۱۳۸۵). مبانی جغرافیای سیاسی، چاپ سیزدهم، تهران: انتشارات سمت.
- ۶۹) میرشکاران، یحیی (۱۳۸۶). تحلیل عوامل موثر بر ناپایداری مرزهای تقسیمات کشوری در ایران (سطح شهرستان)، پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی زهرا احمدی پور، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۷۰) نامی، محمدحسن؛ زلفی، یعقوب؛ عباسی سمنانی، علیرضا و کریمی خواجه لنگی، صادق (۱۳۸۸). نقش عوامل جغرافیایی در انتخاب نهادها و پایتخت‌های حکومتی ایران، تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- ۷۱) نلسون، فرای (۱۳۸۸). تاریخ باستانی ایران، ترجمه مسعود رجب نیا، تهران: نشر علمی - فرهنگی.
- ۷۲) نودلکه، تتودور (۱۳۷۸). تاریخ ایرانیان و عرب‌ها در زمان ساسانیان، ترجمه عباس زریاب، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ۷۳) نهچیری، عبدالحسین (۱۳۷۶). جغرافیای تاریخی شهرها، چاپ دوم، تهران: انتشارات مدرس.
- ۷۴) ودیعی، کاظم (۱۳۴۸). تقسیمات کشوری ایران، بررسی‌های تاریخی، شماره ۲۰ و ۲۱، صص ۲۳۳-۲۵۰ .
<http://ensani.ir/file/download/article/20100912152758-246.pdf>
- ۷۵) ودیعی، کاظم (۱۳۴۹). مقدمه‌ای بر جغرافیای انسانی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۷۶) ویسپوفر، یوزف (۱۳۷۷). ایران باستان (از ۵۵۰ پیش از میلاد تا ۶۵۰ پس از میلاد)، ترجمه ثاقب فر، تهران: نشر ققنوس.
- ۷۷) هروودت (۱۳۳۶). تاریخ هروودت، ترجمه هادی هدایتی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۷۸) هوشیار، محمد مهدی (۱۳۷۹). تحلیل الگوی تقسیمات کشوری شمال خراسان، نمونه شهرستان اسفراین، پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی زهرا احمدی پور، دانشگاه تربیت مدرس.
- 79) Afzali, R., Kamran, H. & Abedi Shoja, F. (2021). Analysis of the political management of space in Cuba after the 1959 revolution, *Geography Quarterly*, Vol. 19, No. 69, pp. 1-18. [persian]
- 80) Ahmadi, H. (2000). *Ethnicism and ethnocentrism in Iran, legend and reality*, 2nd edition, Nei publication. [persian]
- 81) Ahmadipour, Z. & Mirzaei Tabar, M. (2009). The role of spatial sense in the political organization of space, *Environment preparation*, No. 12. [persian]
- 82) Ahmadipour, Z. (2000). Country Divisions and Internal Security of the Islamic Republic of Iran, *Strategic Studies Quarterly*, Vol. 1, No. 7, pp. 279-282. [persian]
- 83) Ahmadipour, Z. (2018). Efficiency of country divisions in increasing the national security factor, 10th Geographical Congress, Tehran. [persian]
- 84) Ahmadipour, Z., Ghanbari, Qh., & Karmi, Qh (2018). *Political Organization of Space*, Tehran, Geographical Organization Publications. [persian].
- 85) Altheim, F. & Ruth, S. (2003). *Economic History of the Sasanian Empire*, translated by Hoshang Sadeghi, Tehran, Scientific and Cultural Publishing. [persian].

- 86) Amir Ahmadian, B. (2004). Country Divisions, Bureau of Cultural Research, What do I know about Iran? Tehran. [persian].
- 87) Azami, H. & Dabiri, A. (2013). Analysis of the political space division system, Geopolitics Quarterly, 7th year, 2nd issue. [persian].
- 88) Azami, H., Zarkani, H. & Hamidi, M. (2013). Investigation of the spatial structure of political power in ancient Iran, Geopolitics Quarterly, 10th year, 1st issue. [persian].
- 89) Babaei, P. (2006). Political schools: from ancient times to today, Tehran, Negah publications. [persian].
- 90) Bayani, Sh. (2002). The history of ancient Iran from the arrival of the Aryans to the end of the Achaemenids, Tehran, Samt. [persian].
- 91) Beryan, P. (1999). History of the Achaemenid Empire, translation: Mehdi Samsar, first volume, Tehran: Zaryab Publications. [persian].
- 92) Boyle, J. (2001). History of Iran third volume; Part I. Translation: Hassan Anoushe. Tehran: Amir Kabir. [persian].
- 93) Boyle, J. (2011). History of Iran - Volume III (Part I): From the Seleucids to the collapse of the Sassanid government), translated by Hassan Anousheh, published by Amirkabir. [persian].
- 94) Christine Sen, A. (1972). Iran during the Sassanids, translated by Rashid Yasemi. Edition 4. Tehran: Ibnesina Publications. [persian].
- 95) Diakonov, I. (1966). History of Media, translation: Karim Keshavarz, Tehran: Amirkabir Publishing House. [persian].
- 96) Diakonov, I. (1971). History of ancient Iran, translation: Ruhi Arbab, Tehran: Amirkabir Publishing. [persian].
- 97) Diakonov, M. (1965). Ashkanian, translated by Karim Keshavarz, Tehran, Ancient Iran Society. [persian].
- 98) Faqihi, A. (2004). Bureaucracy and Development in Iran, Tehran, Rasa Publications. [persian].
- 99) Farah, H., Naderi, M., & Hamid, F. (2007). Subsequent Question in the Discourse of Body of the City and Identity (Body of the City Subject to Identity or Identity to the City?), Hoyt Shahr Magazine, Vol.2, No. 3. [persian].
- 100) Fry, R.N. (2009). Ancient History of Iran, translated by Masoud Rajab-Nia, Tehran, scientific and cultural publication. [persian].
- 101) Gershovich, I. (2006). History of Iran during the Achaemenid period, translated by: Morteza Saqib Far. Tehran: Jami Publications. [persian].
- 102) Ghanbari, A. (2007). The effect of the pattern of country divisions on the geographical space, master's thesis, Tarbiat Modares University. [persian].
- 103) Gholami, B. (2012). Criticism and Evaluation of Iran's Country Partition Law, Research Center of the Islamic Council, Political Studies Office. [persian].
- 104) Girshman, N. (1991). Iran from the beginning to Islam, translation: Mohammad Moin. Eighth edition. Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company. [persian].
- 105) Grantofsky, E., Eredovitch, D., Kashlenko, P., & Beloi (1980). History of Iran from ancient times to the present day, translated by Kikhusro Keshavarz. Tehran: Poish Publications. [persian].
- 106) Hafez Nia, M. (2008). Political Geography of Iran, Tehran, Samt Publications. [persian].
- 107) Hafez Nia, M. (2009). Ethnicity and Political Organization of Space, Geopolitics Quarterly, Vol. 23, No. 2, pp. 9-22. [persian].
- 108) Herodotus (1957). History of Herodotus, translated by Hadi Hedayati, Tehran, Tehran University Press. [persian].
- 109) Hoshiar, M. (2000). Analysis of the pattern of country divisions in North Khorasan, the example of Esfrain city, master's thesis, Tarbiat Modares University. [persian].
- 110) Insafpour, Gh. (1996). The history of the economic life of the villagers and social classes of Iran from the prehistoric era to the end of the Sassanids, Tehran, Andisheh publishing house. [persian].
- 111) Jafari, M., Vasheq, M., Pishgahi Fard, Z. & Yazdan Panahdaro, K. (2021). Systematic analysis of the political division of space in Iran, Geography Quarterly, Vol. 19, No. 69, pp. 39-52. [persian].

- 112) Jam, P. (2002). Iran's Administrative Geography in the Sassanid Period Based on Middle Persian Texts, Master's Thesis in Ancient Languages and Culture, University of Tehran, Tehran. [persian].
- 113) Javadi, Gh. (2001). Management in Ancient Iran, Tehran, Ministry of Culture and Islamic Guidance.
- 114) Kamron, G. (1986). Iran at the Dawn of History, translated by Hassan Anoushe, Tehran: Scientific and Cultural Publications. [persian].
- 115) Karimipour, Y. (2003). Introduction to the country divisions of Iran, the first volume of the current situation, publications of the Iranian Geographical Society. [persian].
- 116) Karimipour, Y., & Kamran, H. (2001). An introduction to the government system and country divisions in ancient Iran, Geographical Research Quarterly, Vol. 533. [persian].
- 117) Khosrovian, Gh. (2003). Planning and Construction of Small Cities, Tehran, Forozesh Publications. [persian].
- 118) Kolesnikov, A. (1976). Iran on the verge of Tazian attack, translated by Mohammad Rehani, Tehran, Agah Publications. [persian].
- 119) Labaf Khaniki, M. (2012). An introduction to the political-administrative geography of Iran during the Sassanid period, Iranian studies researches, third year, number two. [persian].
- 120) Lamb, H. (1976). Iskander the Macedonian, translated by Rezazadeh Shafaq. [persian].
- 121) Lotfi, H. (2015). Investigation of the geographical distribution of Iran's ethnicities and its role on future developments, Geography Quarterly, Vol. 14, No. 51, pp. 367-386. [persian].
- 122) Maeltseemes, S. (2010). The difference between the terms in administrative- division, journal geography of Estonia, sage pub/131.
- 123) Mariya, T. (2008). Cities of Iranshahr, translated by Shahram Jalilian, Tehran, Tos Publications. [persian].
- 124) Marquardt, Y. (1994). Iranshahr based on the geography of Musa Khorni, translated by Maryam Mir Ahmadi, Tehran, Information Publications. [persian].
- 125) Mashkoo, M. & Rajab Nia, M. (1988). Political and Social History of Parthians, Tehran, World of Books. [persian].
- 126) Mirahmadi, F. (2016). Country divisions in China: a tool for economic progress and managerial efficiency, expert report, Majlis Research Office. [persian].
- 127) Mirahmadi, F. (2017). Country divisions in Japan: rationality, simplicity and endless effort for controlled decentralization of central-local relations, expert report, Majlis Research Office. [persian].
- 128) Mireshkaran, Y. (2006). Analysis of factors affecting the instability of borders of country divisions in Iran (city level), master's thesis, under the guidance of: Zahra Ahmadipour, Tarbiat Modares University. [persian].
- 129) Mireshkaran, Y. (2012). Modeling the political organization of space in simple structures with an emphasis on Iran, PhD thesis in political geography, Tarbiat Modares University, [persian].
- 130) Mirhaidar, D. (2015). Fundamentals of Political Geography, 13th edition, Samt Publications, Tehran. [persian].
- 131) Mohammadi, M. (2007). Centralism and Underdevelopment in Contemporary Iran, Tehran, Rasa Cultural Institute. [persian].
- 132) Mojtahedzadeh, P. (2004). Borders in the Political Vision and Government Method of Ancient Iran, Political-Economic Information, No. 11 and 12. August and September. [persian].
- 133) Motaghi, A., Ghorbani Sepehr, A. & Amiri, V. (2018). Factors affecting the improvement of the levels of country divisions (case example: Chaharmahal Bakhtiari Province), Geography Quarterly, No. 63, pp. 113-92. [persian].
- 134) Mousavi Shahidi, M. (2014). Political organization of space on a regional scale: case study: Persian Gulf region, Master thesis, University of Tehran. [persian].
- 135) Mousavi, Z. (2008). Country Division System and Sustainable Development of Iran, Master's Thesis, Shahid Beheshti University. [persian].
- 136) Nahchiri, A. (1997). Historical Geography of Cities, second edition, Modares Publications, Tehran.

- 137) Nami, M., Zolfi, Y., Abbasi Semnani, A. & Karimi, S. (2008). The role of geographical factors in the selection of government institutions and capitals of Iran, Tehran, Publications of the Geographical Organization of the Armed Forces. [persian].
- 138) Nelson, F. (2009). Ancient History of Iran, translated by Masoud Rajab-Nia, Tehran, scientific-cultural publication. [persian].
- 139) Nodelke, T. (1999). History of Iranians and Arabs during the Sassanid era, translated by Abbas Zaryab, Tehran, Research Institute of Humanities and Cultural Studies. [persian].
- 140) Omstead, A.T. (1993). History of the Achaemenid Empire, translated by Mohammad Moghadam, Tehran, Amir Kabir Publications. [persian].
- 141) Pigolokskaya (1961). Cities of Iran during the Parthian and Sasanian eras, translated by Inayatullah Reza, Tehran, Scientific and Cultural Publications. [persian].
- 142) Pigolokskaya, N.V., Yakubosky, A.Yu., Petroshevsky, I.P., Stryva, L.V. & Belnitsky, A.M. (1967). History of Iran from ancient times to the end of the 18th century, translated by Karim Keshavarz. Publications of the Institute of Social Studies and Research. [persian].
- 143) Pirnia, H. (1927). Ancient Iran. Tehran: Majlis Publications. [persian].
- 144) Rawandi, M. (2004). Social history of Iran, first volume, Tehran, Negah Publications. [persian].
- 145) Romina, E. (2018). Explaining the political management of space in simple centralized systems, doctoral dissertation in political geography, Tarbiat Modares University. [persian].
- 146) Saidian, A. (1999). The Land and People of Iran, Tehran, Science and Life Publications. [persian].
- 147) Shipman, K. (2005). Fundamentals of Political History, translated by Kikau Jahandari, Tehran, Farzan Publishing. [persian].
- 148) Shirazi, J., Alia, M., Khalj, Sh., Jafariani, I. & Noroozi, D. (2012). Country divisions in Iran - Paradoxes of traditional and modern models, Persman Publications. [persian].
- 149) Short, J.R. (1993). An Introduction to Political Geography, London: Routledge.
- 150) Sohino, N. J. G. (2008). Political Geography. McGraw-Hill Book Company.
- 151) Sultanzadeh, H. (1986). An Introduction to the History of the City and Urbanization in Iran, Tehran, Blue Publishing. [persian].
- 152) Sykes, S. (1991). History of Iran, translated by: Mohammad Taqi Fakhruddin Gilani. Tehran: World of books. [persian].
- 153) Twain B. A. (2000). Administrative Geography of Achaemenids, translated by Homayoun Sanetizadeh, Tehran, University of Tehran Printing and Publishing Institute. [persian].
- 154) Vadie, K. (1968). An Introduction to Human Geography, Tehran University Publications, Tehran. [persian].
- 155) Vadie, K. (1969). Country divisions of Iran, historical reviews, no 20. [persian].
- 156) Weishofer, Y. (1998). Ancient Iran (from 550 BC to 650 AD), translated by Saqib Far, Tehran, Phoenix Publishing. [persian].
- 157) Zamani, H. (2012). Explaining the spatial reflections of the abstraction of Tabas city from Khorasan province and its annexation to Yazd province, doctoral dissertation, Tarbiat Modares University. [persian].
- 158) Zanjani, M. (2001). Ancient Iranian Civilization History, Tehran, Ashianeh Kitab. [persian].
- 159) Zareen Koob, A. (1994). History of Iranian People (Iran before Islam). Tehran: Amir Kabir Publications. [persian].